

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบเจตคติทางสันติภาพของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระหว่างก่อนและหลังการได้รับการฝึกกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางที่จะทำวิจัยเรื่องนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ข้อมูลต่าง ๆ ที่ศึกษาได้นำเสนอตามลำดับดังนี้คือ ความหมายและความสำคัญของสันติภาพ สงครามและสันติภาพ การรณรงค์เพื่อสันติภาพ ศาสนาและสันติภาพ การศึกษาเพื่อสันติภาพ การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเจตคติทางสันติภาพ และการจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ความหมายของสันติภาพ

มนุษย์มิได้เกิดลำพังโดยโดดเดี่ยว หากแต่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวก เป็นหมู่คณะ ในการอยู่รวมกันนั้น ต่างคนก็ต่างจิตต่างใจ ต่างความคิดเห็น ซึ่งบางครั้งก็อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในกลุ่มของตน ระหว่างกลุ่ม หรือแม้กระทั่งเกิดความขัดแย้งในตนเอง ความขัดแย้งนี้ถ้าเกิดขึ้นอย่างรุนแรงย่อมทำให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี เกิดความเสียหายไร้ความสงบสุขในตนเองและสังคม ดังนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีขจัดความขัดแย้งโดยการแสวงหาและสร้างเสริมสันติภาพให้เกิดขึ้น แต่คำว่า "สันติภาพ" หรือ Peace นั้น โดยทั่วไปเรามักมองว่าเป็นกิจการระหว่างประเทศในภาวะที่ไม่มีสงคราม ด้วยความเข้าใจเช่นนี้ มนุษย์จึงมักเห็นคุณค่าของสันติภาพสูงยิ่งในขณะเกิด หรือเมื่อสงครามเสร็จสิ้นใหม่ ๆ หรือระยะที่สงครามมีอันตรายนมาก ในประวัติศาสตร์เราจะพบว่า เมื่อสงครามใหญ่ ๆ หนึ่งหลายเสร็จสิ้นแล้ว มนุษย์จะพยายามทำให้แน่ใจว่าจะไม่มีใครมาทำลายสันติภาพ มักจะมีความพยายามไม่ให้เกิดสาเหตุที่ทำให้เกิดสงครามอีก แต่ความจริงแล้วสันติภาพมีความหมายมากไปกว่าการไม่มีสงครามเท่านั้น ซึ่งมีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของสันติภาพไว้หลายความหมาย เช่น

ชม ภูมิภาค (2529:10) ได้ให้ความหมายของสันติภาพว่า หมายถึง ภาวะความสงบสุขของจิตใจมนุษย์ มนุษย์สามารถสนองตอบความต้องการของตนเองได้ มนุษย์มีอุดมคติ มีมโนธรรม เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

สิทธิ บุคอรินทร์ (2523:194) ได้ให้ความหมายของสันติภาพว่า หมายถึง ความสงบสุขที่เริ่มจากความรู้สึกนึกคิด จิตใจที่ได้รับการอบรมแล้วของแต่ละบุคคล ครอบครัว ชุมชน บ้านเมือง ภายในประเทศ และขยายไปจนถึงนอกประเทศ ตลอดจนมวลมนุษยโลก

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2528:59) ให้ความหมายไว้ว่า สันติภาพ คือ การปลอดจากความรุนแรง

โทม อารียา (2528:32) ได้กล่าวถึงความหมายของสันติภาพไว้ว่า สันติภาพไม่ใช่สงคราม สันติภาพคือการปลอดสงคราม สันติภาพมิใช่ความรุนแรง สันติภาพคือการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี และยังได้ให้ความหมายในเชิงบวกไว้ว่า สันติภาพ หมายถึง การสร้างความเป็นระเบียบบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิมนุษยชน การสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นธรรม การจัดระบบระเบียบและสวัสดิการในสังคม

โจอัน กาลตุง (1969:167) ให้ความหมายไว้ว่า สันติภาพ หมายถึง การปลอดพ้นจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม

นิพนธ์ คันธเสวี (2529:242) ได้ให้ความหมายของสันติภาพไว้ว่า สันติภาพ คือ สภาพที่บุคคลรู้สึกพึงพอใจในชีวิต ซึ่งแต่ละคนมีระดับความพึงพอใจไม่เท่ากัน

นิพนธ์ ศศิธร (2529:7) กล่าวว่า สันติภาพ เป็นภาวะที่ไม่มีสงคราม และต้องมีการพัฒนาทั้งในด้านวัตถุและด้านจิตใจให้มีคุณธรรมควบคู่กันไปด้วย

David Fabbro (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2530:33-34) ได้ให้ความหมายของสันติภาพในเชิงนิเสธ (Negative) ว่า สังคมที่มีสันติภาพ คือ

1. ไม่มีสงครามตามชายแดน
2. ไม่เข้าร่วมสงครามภายนอกประเทศ
3. ไม่มีสงครามกลางเมืองหรือการใช้ความรุนแรงภายใน
4. ไม่มีองค์กรทางทหารหรือตำรวจประจำการ
5. ไม่มีหรือแทบจะไม่มีการใช้กำลังรุนแรงระหว่างผู้คนในสังคม

โสรัช โปธิแก้ว (2528:9) ได้ให้ความหมายในทางจิตวิทยาว่า สันติภาพเป็นภาวะจิตใจซึ่งเป็นระเบียบและกลมกลืน ไม่มีรอยแยกหรือขัดแย้งในจิตใจ

ประชุมสุข อาชวอรุง (2529:215) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สันติภาพและสงคราม เป็นตัวแปรผันเดียวกัน หมายความว่าแตกต่างกันที่ระดับความเล็กน้อย แต่ไม่ใช่แตกต่างกันเพราะ ชนิดแตกต่างกันหรือประเภทแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความร้อนและความเย็น ถ้าความร้อนน้อยก็คือเย็น ความเย็นน้อยก็คือร้อน สงครามและสันติภาพมีทิศทางอยู่ตรงกันข้ามของสภาพเดียวกัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้ความหมายไว้ว่า สันติภาพคือ ความสงบ เป็นนามธรรมและเป็นสภาพที่พึงปรารถนา

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายในลักษณะของรูปธรรมดังนี้

1. สันติภาพ เป็นเงื่อนไขของการพัฒนาความก้าวหน้าทางสังคมและความยุติธรรม
2. สันติภาพ หมายถึงความร่วมมือ การเสนาและความไว้วางใจระหว่งนานาประเทศ
3. สันติภาพเป็นวิถีชีวิต
4. สันติภาพ หมายถึง การเคารพสิทธิมนุษยชน และเป็นการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์
5. สันติภาพ หมายถึง การลดอาวุธ และป้องกันสงครามนิวเคลียร์

กล่าวโดยสรุปแล้ว สันติภาพ หมายถึง สภาพที่ปราศจากความขัดแย้งทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับสังคม สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีความเป็นธรรม เป็นภาวะที่ปลอดความรุนแรง ปลอดสงคราม รู้จักการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี มนุษยชาติดำเนินชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ปราศจากความหวาดกลัวและกังวลใจ

ความสำคัญของสันติภาพ

จากปรากฏการณ์ของสังคมโลกปัจจุบันที่แสดงให้เห็นถึงความไม่สงบสุขอยู่โดยทั่วไป มีการขัดแย้งเกิดสงครามอันเป็นภาวะที่มนุษยชาติต้องพบกับความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนได้รับความทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทเรียนจากอดีตของสงครามครั้งใหญ่ ๆ ที่ผ่านมา เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่โลกมนุษย์ได้รับความหายนะจากผลของสงคราม และประกอบกับในสถานการณ์ปัจจุบันนานาประเทศหลายประเทศที่มีความสามารถในการผลิตและสะสมอาวุธนิวเคลียร์ที่มีอำนาจการทำลายมหาศาลมากกว่าอาวุธใด ๆ ในอดีต ทำให้มนุษยชาติผู้เฝ้าหาสันติได้มองเห็นความสำคัญของการมีสันติภาพในโลก จึงได้รวมตัวกันเพื่อรณรงค์เรียกร้องสันติภาพขึ้นทั่วทุกมุมโลก ตลอดจนภาวะความไม่สงบสุขในสังคม มีปัญหา

ข้อขัดแย้งเกิดขึ้น ทั้งความขัดแย้งในตนเองและสังคม อันเกิดจากค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปและนำไปสู่การขัดแย้งกับหลักจริยธรรมอันดีงามของสังคม (สุมน อมรวิวัฒน์ 2527:20)

ฌองค็อง เสงี่ยม (2524:211) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมอันจะก่อให้เกิดภาวะความไม่สงบสุขหรือความไม่มั่นคงภายในสังคม เนื่องมาจากสาเหตุ 3 ประการคือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ถ้าเป็นไปอย่างรวดเร็วคนในสังคมจะปรับตัวตามไม่ทันก็จะก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ไปเป็นใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาการว่างงาน การเปลี่ยนสภาพจากการอยู่ในสังคมชนบท ไปอยู่ในสังคมเมือง อาจก่อให้เกิดปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ ซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขัน มีความเห็นแก่ตัว ฯลฯ ซึ่งอาจเป็นผลให้เกิดความคับข้องใจ ขัดแย้งในตนเอง ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพจิต

2. ความไม่เป็นระเบียบของสังคม (Social Disorganization) หมายถึง ภาวะที่สังคมไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคม ให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ หรือสภาวะที่สถาบันสังคมไม่สามารถรักษามูลค่าบรรทัดฐานในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ไว้ได้ ผู้คนปฏิบัติตามแนวทางที่เขาเห็นว่าเหมาะสม เพื่อดำเนินสู่เป้าหมายที่เขาต้องการ จึงเกิดสภาพความไม่พึงพอใจหรือเป็นผลเสียหายกับคนอื่นส่วนหนึ่ง เช่น อยากร่ำรวยแต่ไม่ประกอบอาชีพสุจริต กลับไปค้าของหนีภาษี ลักทรัพย์ ฯลฯ เมื่อสถาบันที่เกี่ยวข้องไม่สามารถควบคุมได้ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง ก็จะทำให้เกิดปัญหาเด็กเถร การหย่าร้าง การคอร์รัปชัน ฯลฯ

3. พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม (The Devian Behavior) เป็นพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมที่มีผลต่อส่วนรวม ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็นสถานการณ์ที่ไม่ปลอดภัยสำหรับตนและสังคม เช่น การติดยาเสพติด การค้าประเวณี การประกอบอาชญากรรม เป็นต้น

ลีธิต บุตริอินทร์ (2523:194-198) กล่าวถึงความสำคัญของสันติภาพว่า เป็นภาวะที่ทำให้สังคมมีความสุข ฉะนั้นมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ทุกยุคทุกสมัย ทุกท้องถิ่นและในทุกระบบของสังคมการเมือง ต่างพากันเรียกร้องหาสันติภาพเสมอมา สันติภาพถือกำเนิดเกิดขึ้นจากเปลวไฟคือ "มโนกรรม" แล้วขยายออกมาเป็นวิถีกรรมและกายกรรมตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากความสงบสุขภายในความรู้สึกนึกคิดจิตใจที่ได้อบรมแล้วของแต่ละบุคคล ของครอบครัว ของชุมชน ของบ้านเมืองภายในประเทศ และขยายตัวไปถึงนอกประเทศ ตลอดจนในมวลมนุษยชาติทั่วโลก ซึ่งสันติภาพ

จะได้มาจากการดำเนินนโยบายที่ต้องตามหลักสันติธรรมและชนชั้นผู้ปกครองต้องดำเนินนโยบายให้สวัสดิการแก่ปวงชน ถ้อยประโยชน์สุขของปวงชนเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมการกินคืออยู่ที่ ตลอดจนความมั่นคงทางวัตถุและจิตใจอย่างแท้จริงของมวลชน จะต้องเป็นผู้เริ่มต้นสร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่บ้านเมือง เพื่อให้เกิดสันติภาพแก่ประเทศชาติ และได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเลวร้ายที่เป็นอันตรายต่อภาวะสันติสุขของสังคมว่า เกิดจากสาเหตุที่จิตใจมีคุณสมบัติหมักหมมด้วย โลก โกรธ หลง นั้นเอง ซึ่งเป็นพิษพันธุให้เกิดพฤติกรรมอันเลวร้ายนานับการ ทางมโนกรรม วาจกรรม และกายกรรม รวมเรียกว่า "อกุศลมูล" คือ

1. ทางมโนกรรม ได้แก่ ความอิจฉาริษยา ความพยาบาทจองล้างจองผลาญ และ ความเห็นผิดเป็นถูก
2. ทางวจีกรรม ได้แก่ การพูดปด การพูดส่อเสียด หมิ่นประมาท การพูดพยายบคาย ไร้ความสุภาพ และการพูดเหลวไหลไร้สาระ
3. ทางกายกรรม ได้แก่ การเบียดเบียนทำร้าย การโจรกรรมประทุษร้าย และการ ละเมิดศีลธรรมอันดีงามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ

ถ้ามนุษย์ควบคุมตนเองให้อยู่ในแวดวงของศีลธรรมและระเบียบวินัยอันดีงามของความ เป็นมนุษย์ผู้ได้ชื่อว่ามีจิตใจสูง มนุษย์ก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

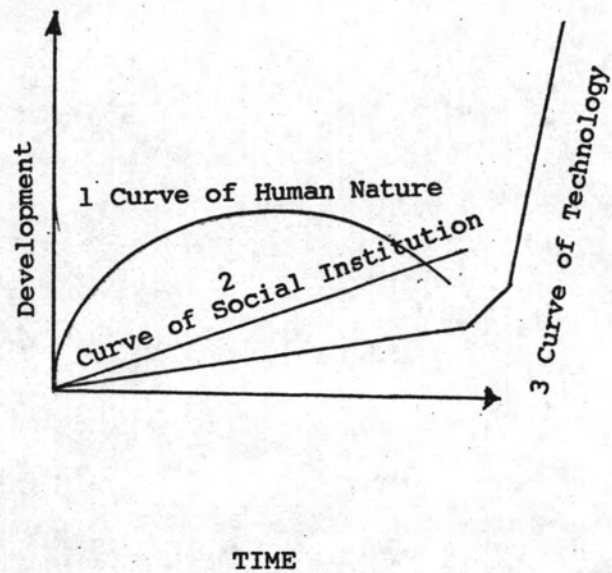
สงครามและสันติภาพ

สงครามเป็นปัญหาเก่าแก่ที่เกิดมาพร้อมกับกำเนิดของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีชีวิตร่วมกันด้วยการแสวงหาความสุขความอยู่รอด ก็แสวงหาอำนาจเพื่อรุกรานข่มเหงผู้อื่น ในอดีตนั้นความแตกต่างระหว่างสงครามและสันติภาพเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน เพราะลักษณะและองค์ประกอบของสงครามแตกต่างกับลักษณะและองค์ประกอบของสันติภาพ แต่ในปัจจุบันความแตกต่างระหว่างสงครามและสันติภาพมีน้อยมาก เพราะแม้ในขณะที่รู้สึกที่สันติภาพก็มีสงครามเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสงครามในหลายรูปแบบเช่น สงครามเย็น สงครามจิตวิทยา สงครามเศรษฐกิจ สงครามวิทยาการ สงครามเพื่อการรุกราน สงครามเพื่อระงับการรุกราน เป็นต้น เมื่อสงครามเพิ่มความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ในแง่เศรษฐกิจสงครามเป็นการสูญเสียทรัพยากรอย่างยิ่งไม่ว่าจะเป็นในแง่กำลังคนหรือวัตถุและ ไม่เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ประชากรใดเลย ในแง่ของศีลธรรม สงครามเป็นเรื่องของความ บ้าคลั่ง ชัดต่อคุณงามความดีและคุณธรรมทั้งปวง ตามหลักของศีลธรรมสงครามเป็นสิ่งเลวและ

และทำลายตัวมนุษย์เอง ในบางครั้งสงครามอาจยุติปัญหาได้ แต่ก็อาจมีปัญหาคู่ใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ ซึ่งจะต้องมีการแก้ไขอีกต่อไป ฉะนั้นสงครามจึงไม่ใช่หนทางยุติปัญหาได้อย่างเด็ดขาด สงครามจึงไม่ใช่วิถีทางที่พึงใช้ในการแก้ปัญหาใด ๆ ของมนุษย์ มนุษย์พึงใช้วิถีทางทางการเมืองเพื่อแก้ไขอุปสรรค ความขัดแย้งระหว่างกัน แทนที่จะเอาชนะด้วยการทำลาย เพราะสงครามจะก่อให้เกิดความพินาศและความหายนะอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสงครามในอนาคตจะไม่มีใครเป็นผู้ชนะ เพราะอำนาจของอาวุธสมัยปัจจุบันร้ายแรงมาก อาจทำลายชีวิตนับล้านได้ในพริบตาเดียว สงครามจึงเป็นเรื่องที่ไม่ควรคำนึงถึง และมนุษย์ในปัจจุบันน่าจะได้ระลึกถึงภัยอันตรายที่เกิดจากสงครามครั้งใหญ่ในอดีตและช่วยกันพยายามอย่างจริงจังที่จะกำจัดสงครามและแสวงหาสันติภาพอย่างแท้จริง (จรรยา สุภาพ 2527:417-419)

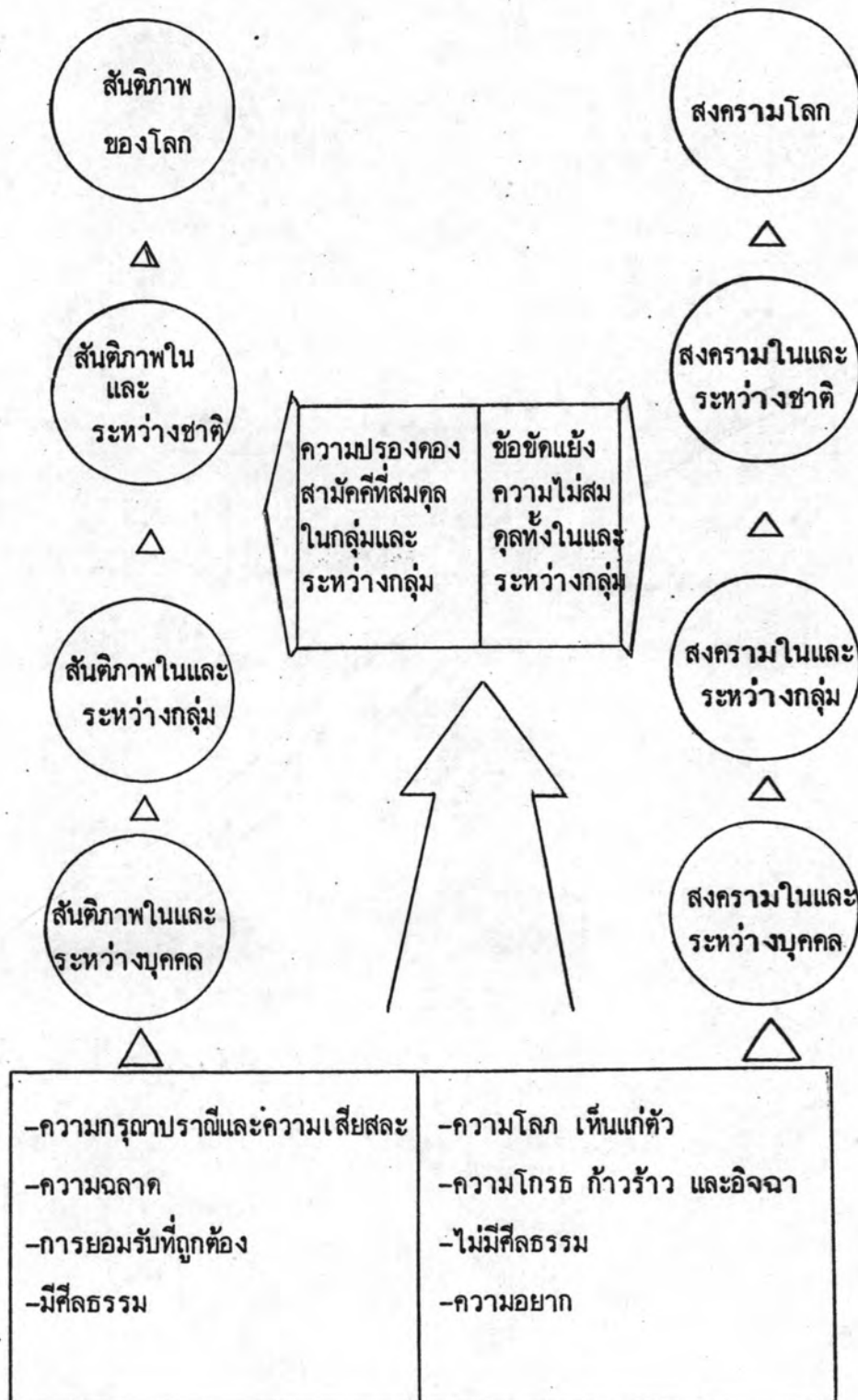
ริชาร์ด นิกสัน (Richard Nixon 1972:9) ได้กล่าวถึงการขจัดปัญหาความขัดแย้ง อันจะเป็นสาเหตุของสงครามและเพื่อเป็นแนวทางให้เกิดสันติภาพ ว่า ความขัดแย้งเป็นศัตรูกันกับประเทศต่าง ๆ นั้น มิใช่ว่าจะเป็นเรื่องพันวิสัยที่จะพูดจาทำความเข้าใจกันเสียเลยทีเดียว ถ้าเราต้องเตรียมตัวไว้ โดยตระหนักในสภาพความจริงเพื่อยอมรับและจัดการแก้ไขขจัดมูลเหตุของความขัดแย้งเป็นศัตรูกันนั้นให้หมดสิ้นไป หวังขึ้นอยู่ด้วยความยับยั้งชั่งใจด้วยกัน และเต็มใจที่ร่วมทำการอ้อมข้อมกันในเรื่องประโยชน์ที่ขัดแย้งกันอยู่ด้วยการเจรจาแทนที่จะด้วยการประจันหน้ากัน และการเจรจาทำความตกลงกันในเรื่องต่าง ๆ นั้น มิใช่จะถือว่าสิ้นสุดลงแล้วด้วยตนเองเพียงแค่นั้น แต่จะมีความหมายสำคัญเป็นประโยชน์และยั่งยืนอยู่ได้ ก็ต่อเมื่อการเจรจทำความตกลงกันนั้น ช่วยให้เป็นรากฐานอันมั่นคงของสันติภาพได้ ซึ่งทุกประเทศปรารถนาที่จะรักษาเอาไว้ เพราะทุกประเทศได้รับประโยชน์จากสันติภาพเช่นกัน

โรเมนส์ (Romaines อ้างถึงใน กฤษณ์ จันทรแสนโรจน์ 2528:2) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ในศตวรรษที่ 18 ได้แสดงให้เห็นรูปของกราฟและแผนผังของการเกิดภาวะสงครามและสันติภาพ ดังนี้



เมื่อกราฟ 3 สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทิ้งให้กราฟ 1 และ 2 อยู่ข้างหลังแล้ว สังคมและโลกจะเข้าสู่สงครามและความขัดแย้ง

ผังแสดงขั้นตอนการเกิดสงครามและสันติภาพ



จากฝั่งแสดงขั้นตอนการเกิดสงครามและสันติภาพ จะเห็นได้ว่า หากเมื่อใดมนุษย์มีความ โลก เห็นแก่ตัว มีความโกรธ ก้าวร้าว อิจฉา ไม่มีศีลธรรมและมีความอยาก (กิเลส) เมื่อนั้น ย่อมจะก่อให้เกิดสงคราม แต่ถ้าเมื่อใดมนุษย์มีความเมตตากรุณา มีความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว มีความฉลาดรู้จักใช้ปัญญา มีเหตุมีผล มีการยอมรับที่ถูกต้อง และมีศีลธรรมประจำใจ เมื่อนั้น สังคมย่อมจะมีสันติภาพ ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าการจะเกิดสงครามหรือสันติภาพในสังคมจึงมีพื้นฐาน มาจากจิตใจของมนุษย์นั่นเอง ดังที่ วินัย โอรัตนสถาพร (2527:71) กล่าวไว้ว่า สงครามจะ เกิดขึ้นหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์เป็นสำคัญ ถ้าจิตใจคิดแต่จะรุกรานทำสงครามฆ่าฟันกัน แล้ว แม้องค์การสันติภาพจะพยายามออกกฎข้อบังคับ บทลงโทษอย่างไร ๆ ก็ตาม ก็จะไม่บังเกิด ผลเลย แต่ถ้าจิตใจของมนุษย์มีศีลธรรมประจำใจ มีมนุษยธรรมแล้ว ก็ย่อมไม่ไปในทางสันติรักใน ความสงบ ไม่ปรารถนาที่จะทำสงครามฆ่าฟันกันอีกต่อไป การแก้ไขไม่ให้เกิดสงครามนั้นจึงจำเป็นต้องแก้ไขให้ถูกจุด คือ พัฒนาที่จิตใจเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียมขององค์การยูเนสโกที่ว่า "โดยเหตุที่สงครามเริ่มขึ้นในจิตใจมนุษย์ การป้องกันสันติภาพย่อมต้องสร้างขึ้นในจิตใจมนุษย์"

แม้นมาส ชวลิต (2529:69) กล่าวว่า สันติภาพมีพื้นฐานมาจากจิตใจของมนุษย์ ความ ชัดแย้งหรือสงครามจะเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ก่อน ถ้าจะป้องกันไม่ให้เกิดสงครามก็ต้องสร้าง ความรักสันติให้เกิดขึ้นในใจคน พันธุ์ศีลธรรม มีความรักกันฉันพี่น้อง รู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกัน (ศิเรก กุลศิริสวัสดิ์ 2529:5) ต้องทำภาวะจิตใจของเราให้เป็นระเบียบกลมกลืน ไม่มีความ ชัดแย้งในจิตใจ ถ้าจิตใจบกร่องและแตกแยกไม่อิ่มเต็ม ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งในจิตใจ (โสรัชี โปธิแก้ว 2528:9) เราจึงควรต้องฝึกจิตใจให้รู้จักความสงบ ความพอที่ รู้จักเลือก รู้จักตัดสินใจ รับเอาแต่สิ่งที่ดีงาม โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันมีการไหลเวียน การถ่ายทอดวัฒนธรรม ตามภาวะของสังคมซึ่งเราต้องมีการปะทะสัมพันธ์กับวัฒนธรรมต่างชาติ เราจึงต้องมีสติ ต้องเข้าใจ แก่นแท้ของวัฒนธรรม จะได้มีหลักยึด รู้จักพิจารณา จะได้ไม่เกิดความขัดแย้งในใจเมื่อมีการปะทะ ทางวัฒนธรรมก็ต้องปะทะด้วยความรู้เท่าทันด้วยสติปัญญา (สุนน อมรวินิจฉัย 2529:1-5)

การรณรงค์เพื่อสันติภาพ

มนุษย์ทุกคนต่างใฝ่หาสันติภาพ แสวงหาสันติสุข คุณไม่น่าเชื่อว่าโลกจำเป็นต้องมีการรณรงค์ เพื่อให้เกิดสันติภาพ เพราะเหตุว่าเมื่อต่างก็มีความต้องการในสันติสุขก็ไม่น่ามีเหตุที่ต้องมารณรงค์ แต่สภาพการณ์อันซับซ้อนที่ดำรงประกอบขึ้นเป็นสังคมและมนุษย์ปล่อยให้ชีวิตอยู่ภายใต้การกำหนดของ

สังคม และสังคมมนุษย์ก็ยุ่งยากซับซ้อนและสับสน เพราะมนุษย์ต่างมาจากหลายเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ความเชื่อ และยังคงถูกแย่งแยกด้วยความคิดในลัทธิการเมือง เหนือกว่านั้นก็คือความโลภ ผลประโยชน์ ปัจเจกนานาประการที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อผู้รักตัวมนุษย์เอง ในการรณรงค์เพื่อสันติภาพ เราได้สร้างบรรยากาศแห่งการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพจากทั่วทุกแห่งด้วยการที่องค์การสหประชาชาติ ประกาศในปี พ.ศ.2529 เป็นปีสันติภาพสากล ด้วยจุดประสงค์ที่จะกระตุ้นเตือนชาวโลกให้ตระหนักถึงความล่อแหลมที่โลกกำลังเผชิญอยู่ต่อความพยายามที่จะผูกงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพ องค์การสหประชาชาติ ได้รับความสำเร็จอย่างดียิ่ง เพราะได้รับเสียงตอบสนองอย่างกระตือรือร้นจากประชาชนทั่วทุกมุมโลก ทั้งในระดับรัฐบาลและเอกชน มีการรณรงค์เรื่องนี้อย่างกว้างขวางนับตั้งแต่การจัดคนตรี การเดินจับมือข้ามทวีป การวิ่ง ฯลฯ ซึ่งสวนทางกับความเป็นไปทางการเมืองถึงขั้นที่โลกเกือบต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตเมื่อสหรัฐส่งเครื่องบินไปถล่มลิเบีย ตลอดจนการแทรกแซงหรือการรุกรานที่เห็นได้ชัด คือการรุกรานทางการทหาร เช่น การครอบงำทางการเมืองการทหารของรัสเซียในกรณีอัฟกานิสถาน การบุกรุกของทหารเวียดนามในกัมพูชา หรือกรณีการสนับสนุนของขบวนการคอนทราในนิการากัว (ลัดดาวัลย์ ตันศิริวิทยาทักษ์ 2530:141) การรุกรานและการแทรกแซงเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมืองหรือการทหาร เป็นสาเหตุที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าก่อให้เกิดความไร้สันติภาพและไร้เสถียรภาพในความเป็นอยู่ของประชาชนโดยส่วนรวม

Ruth Leger Sivard ได้เขียนหนังสือ World Military and Social Expenditures ทำให้เราได้ทราบว่า ในปี 2529 ซึ่งเป็นปีสันติภาพสากล แต่โลกกลับทุ่มเงินงบประมาณก้อนมหาศาลเพื่อซื้ออาวุธเกือบ 900,000 ล้านดอลลาร์ หรือราว 24,300,000 ล้านบาท เฉพาะค่าใช้จ่ายนิวเคลียร์ งบประมาณกองทัพอากาศสหรัฐมากกว่างบประมาณทางการศึกษาเด็ก 1.2 พันล้านคนในแอฟริกา ลาตินอเมริกาและเอเชีย (ไม่รวมญี่ปุ่น) ในขณะที่งบประมาณป้องกันประเทศโซเวียตในปีหนึ่งมากกว่างบประมาณด้านการศึกษาและสุขภาพอนามัยของประเทศด้อยพัฒนาสำหรับประชาชน 3.6 พันล้านคน (Sivard:1985)

จะเห็นได้ว่าแม้แต่ปีสันติภาพสากลซึ่งมหาชนผู้ใฝ่สันติทั่วโลกกำลังรณรงค์เรียกร้องสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก ประเทศมหาอำนาจทั้งสองก็ยังแข่งขันกันในการสะสมอาวุธและทุ่มงบประมาณด้านการป้องกันประเทศเป็นจำนวนมากมายมหาศาล แต่อย่างไรก็ตามในระดับผู้นำของทั้งสองมหาอำนาจได้มีความพยายามที่จะดำเนินนโยบายต่างประเทศที่จะผูกมิตรกับฝ่ายตรงข้ามมากขึ้น มีการหันหน้าเข้าหากัน ประชุมเจรจาในปัญหาข้อขัดแย้ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมอาวุธ

นิวเคลียร์ และจัดให้มีระบบการติดต่อที่รวดเร็วเชื่อถือได้ที่เรียกว่า "สายด่วน" (ริชาร์ด นิกสัน 1972:12) เพื่อใช้ติดต่อโดยตรงระหว่างวอชิงตันกับมอสโก และเห็นชอบพร้อมกันในเรื่องมาตรการเรื่องการแจ้งให้กันและกันทราบ และให้มีการปรึกษาหารือเพื่อลดอันตรายอันจะเกิดจากสงครามนิวเคลียร์โดยบังเอิญ

จากท่าทีของทั้งสองประเทศอภิมหาอำนาจเราจะเห็นได้ว่า ผู้นำทั้งสองค่ายได้พยายามที่จะสร้างและรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลกเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยของ ศิโรตม์ ภาคสุวรรณ (2529) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง อภิมหาอำนาจกับการลดอาวุธนิวเคลียร์ จะเห็นได้ว่าได้มีการควบคุมอาวุธนิวเคลียร์มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1945 จนถึงปัจจุบัน เช่น ในปี ค.ศ.1945 สหรัฐอเมริกาได้เสนอแผนการบาร์ค (Baruch Plan) เพื่อควบคุมวัตถุและเทคโนโลยีทางนิวเคลียร์ระหว่างประเทศ แต่ได้รับการปฏิเสธจากฝ่ายโซเวียต ในปี ค.ศ.1953 ประธานาธิบดีไอเซนฮาร์ว ได้เสนอแผนการ "ปรมาณูเพื่อสันติ" (Atoms for Peace) โดยมีจุดมุ่งหมายให้ใช้เทคโนโลยีนิวเคลียร์ไปในทางสันติ และในปีต่อ ๆ มาก็ได้มีการประชุมสุดยอดเพื่อลงนามในการห้ามทดลองอาวุธนิวเคลียร์และการประชุมเพื่อลดอาวุธนิวเคลียร์ ซึ่งในบางครั้งก็สามารถตกลงกันได้ แต่ส่วนมากแล้วจะตกลงกันไม่ได้ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กล่าวการได้เปรียบเสียเปรียบ เช่นในปี ค.ศ.1981 ทั้งสองได้เริ่มต้นเจรจาเกี่ยวกับอาวุธนิวเคลียร์พิสัยกลาง ก็ยังไม่สามารถตกลงกันได้ ในปี ค.ศ.1985 มีการประชุมสุดยอดระหว่างผู้นำอภิมหาอำนาจทั้งสองคือ นายมิกอิล กอร์บาชอฟ กับ นายโรนัลด์ รีแกน ระหว่างวันที่ 19-20 พฤศจิกายน 1985 ที่กรุงเจนีวา แต่ก็ไม่อาจที่จะเจรจาทกลงกันได้

จนกระทั่งปี ค.ศ.1987 ได้มีการประชุมสุดยอดและการร่วมกันลงนามในสนธิสัญญาจำกัดขีปนาวุธนิวเคลียร์ขนาดกลาง ให้ลดลงร้อยละ 5 และยังมี การอนุญาตให้ตรวจสอบด้วยว่ามี การปฏิบัติตามสัญญาจริงจังหรือไม่ และในปี 1988 ก็จะมีการพบกันอีกครั้งในมอสโก เพื่อหาทางตกลงลดอาวุธนิวเคลียร์ระยะไกลซึ่งเป็นกำลังรบนิวเคลียร์ที่คุกคามต่อสันติภาพและความอยู่รอดของมนุษยชาติมากที่สุด เพื่อให้โลกปลอดจากอาวุธที่ร้ายกาจนี้ (สุนทร วาที 2530:2) และประชาชนทั่วโลกในประเทศต่าง ๆ ก็ตระหนักถึงภัยอันแสนร้ายแรงของอาวุธนิวเคลียร์และเป็นภัยอันคุกคามต่อสันติภาพของโลก จึงได้มีการรณรงค์ที่จะต่อต้านการผลิต การคิดค้นของอาวุธนี้ เพราะเขาเชื่อว่า ถ้าปล่อยให้สถานการณ์ดำเนินต่อไปจนเกิดสงคราม มนุษยชาติจะไม่มีทางรอดพ้นจากสงครามนิวเคลียร์ไปได้ จึงได้เกิดมีขบวนการเพื่อสันติภาพ (Peace Movement) เกิดขึ้น

ขบวนการรณรงค์เพื่อสันติภาพมิใช่เพียงจะเกิดขึ้น การตระหนักถึงภัยอันร้ายแรงของอาวุธนิวเคลียร์ได้ทำให้ประชาชนผู้ใฝ่สันติ ได้รวมตัวก่อตั้งเป็นกลุ่มเป็นขบวนการ เพื่อเรียกร้องสันติภาพและต่อต้านนิวเคลียร์ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เช่น นักวิทยาศาสตร์ได้เข้ามาร่วมกลุ่มตั้งองค์การ The Russel-Einstein Appeal ได้เสนอข้อเรียกร้องให้หลีกเลี่ยงการแข่งขันทางทหารและกำลังอาวุธ มีการตั้งสถาบันวิจัยสันติภาพ และองค์กรเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพต่าง ๆ ซึ่งแต่ละขบวนการก็มีกิจกรรมและมีการรณรงค์เพื่อให้มีสันติภาพในโลก เช่น ขบวนการทางศาสนา องค์การมนุษยธรรม ขบวนการลดอาวุธนิวเคลียร์ กลุ่มแพทย์และกลุ่มวิชาชีพ ขบวนการทางด้านสภาวะแวดล้อมกลุ่มสตรีเพื่อสันติภาพ เหล่านี้เป็นต้น

สถิติธรรม เพ็ญสุข (2528:32) ได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนที่ต่อต้านนิวเคลียร์และเรียกร้องให้มีสันติภาพ ในประเทศเสรีนิยมและสังคมนิยม ว่า

องค์กรประชาชนต่อต้านนิวเคลียร์กำเนิดขึ้นอย่างรวดเร็วในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นชาติเสรีนิยมหรือสังคมนิยม เป็นขบวนการต่อต้านอิสระที่เรียกร้องสันติภาพ เสนอให้รัฐบาลของชาติตนเอง ประกาศประเทศเป็นเขตปลอดนิวเคลียร์ทุกชนิด (Nuclear-Free Zone) และขอให้รัฐบาลดำเนินนโยบายไม่ผูกพันฝ่ายใดอย่างแท้จริง (Non-aligned Foreign Policy) ในยุโรปมีองค์กรอาสาสมัคร ซีเอ็นดี (C.N.D.) ของประชาชนอังกฤษ มี อี.เอ็น.ดี. (E.N.D.) ขบวนการสีเขียว (Greenham Common) และพรรคกรีนในเยอรมันตะวันตก กลายเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปในอิสราเอล มีการนำขบวนการของกลุ่มคนหนุ่มสาว (Peace Now) ส่วนในสหภาพโซเวียต เคยมีนักวิทยาศาสตร์และปัญญาชนชั้นนำ 11 คนรวมตัวก่อตั้งกลุ่มสันติภาพมอสโก (Group for Peace in Moscow) โดยเรียกร้องให้รัฐบาลของตนลดอาวุธจนถึงกับมีการชุมนุมขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ปี 2525 ส่วนที่กรุงปรากเชคโกสโลวาเกีย เมื่อเดือนมิถุนายน 2526 ที่ผ่านมามีเยาวชนหนุ่มสาวหลายพันคนพากันชุมนุมประท้วงต่อต้านการสะสมอาวุธนิวเคลียร์ของสหภาพโซเวียต ส่วนยังการนั้น ขบวนการต่อสู้เพื่อสันติภาพจะเข้มแข็งกว่าหลายชาติ ถึงกับมีการชุมนุมใหญ่ขึ้นในปี 2525 โดยเรียกร้องถึงขนาดให้ "ทำลายอาวุธทุกชนิดเสียให้หมด"

กล่าวถึงที่สุดแล้ว บทบาททางแห่งชัยชนะของการต่อต้านนิวเคลียร์ การต่อสู้เพื่อสันติภาพไม่อาจจะบรรลุถึงสันติสุขถาวรได้ หากประชาชนทุก ๆ คนยังไม่จริงจังสำนึกต่อภาระหน้าที่ในการเรียกร้องหาสันติภาพในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ

ในประเทศไทยมีการรณรงค์เพื่อสันติภาพมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2495 ซึ่งเริ่มมีขบวนการสันติภาพขึ้นเป็นครั้งแรกโดยมี กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นผู้นำขบวนการคนสำคัญคนหนึ่ง เพื่อต่อต้านสงครามเย็นระหว่าง 2 มหาอำนาจซึ่งกำลังช่วงชิงความเป็นใหญ่และเพื่อพยายามที่จะธำรงความเป็นกลางของประชาชนชาวไทยไว้ แต่กลับถูกชนชั้นผู้ปกครองปราบปรามกลายเป็นกบฏสันติภาพไป (โทม อารีธา 2528:65) ต่อมาในปี 2528 อันเป็นปีครบรอบ 40 ปีของการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ จึงได้มีการก่อตั้งกลุ่มสันติภาพ'28 ขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมด้านสันติภาพ โดยมีวัตถุประสงค์หลักกว้าง ๆ 3 ประการคือ

1. เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์เมื่อ 40 ปีก่อนที่มีการทิ้งระเบิดที่ฮิโรชิมา และนางาซากิ
2. เพื่อศึกษาและเผยแพร่ข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอันตรายจากอาวุธนิวเคลียร์และการสะสมอาวุธ โดยใช้ให้เห็นถึงผลกระทบของการแข่งขันสะสมอาวุธที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ชักชวนส่งเสริมองค์การเอกชน หน่วยราชการและประชาชนทุกวงการ รวมทั้งประสานงานกับการรณรงค์ในระดับสากล เพื่อร่วมกันยับยั้งการสั่งสมอาวุธนิวเคลียร์และสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของสันติสุขและสันติภาพของโลก

และต่อมาได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าร่วมด้วย เช่น องค์กรด้านสิทธิมนุษยชน องค์กรเกี่ยวกับเด็ก เยาวชน สตรี องค์กรด้านศาสนาและองค์กรด้านการสาธารณสุข เข้าร่วมดำเนินการรณรงค์เพื่อสันติภาพและความสงบสุขของสังคม โดยเฉพาะในปี 2529 อันเป็นปีสันติภาพสากล รัฐบาลไทยในฐานะสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ก็ได้สนองนโยบายขององค์การสหประชาชาติในการรณรงค์เพื่อสันติภาพทั้งภาครัฐบาลและเอกชน โดยในช่วงครึ่งปีแรกเน้นที่การสัมมนา การจัดการอภิปราย เผยแพร่บทความทางหนังสือพิมพ์ เป็นการเน้นด้านเนื้อหาและปลูกฝังพื้นฐานความคิดซึ่งถือว่าเป็นฐานที่สำคัญของโครงการการรณรงค์ในช่วง 6 เดือนหลัง เป็นกิจกรรมสันติภาพสัญจรที่เดินทางไปใน 31 จังหวัดทั่วประเทศ ควบคู่ไปกับการประกวดร้อยแก้ว ร้อยกรอง คำขวัญเพื่อสันติภาพ การจัดคนตรีเพื่อสันติภาพ และการจัดสัปดาห์สันติภาพสากล

ศาสนาและสันติภาพ

เสถียร โพธิ์นันทะ (2511:3-7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของศาสนาต่อมนุษยชาติว่า สัญชาตญาณของมนุษย์ย่อมมีความเห็นแก่ตัว มีกิเลสตัณหาประจำมาแต่กำเนิด แม้จะได้มีการศึกษา

หรือมีความรู้สึกผิดชอบสูง แต่อารมณ์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน มักจะถูกครอบงำด้วยความคิด ผ่ายดำได้ง่าย ซึ่งถ้าความรู้สึกยับยั้งมาไม่ทันอาจลุลกรรมชั่วได้ ศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับ คบคุมจิตใจ ส่งเสริมสติสัมปชัญญะในการเตือนตนเองให้ละชั่วประพฤติดี ความทุกข์ยากยุ่งเหยิง ของโลกส่วนหนึ่งเกิดจากคนที่สำนึกตนเองว่าเป็นผู้รู้แล้วใช้ความรู้ไปในทางผิด เบียดเบียนกัน แต่ถ้ามีศาสนาประจำใจและปฏิบัติตนในข้อธรรมของศาสนาโดยแท้จริงแล้ว ไม่ว่าจะเป็ศาสนา ใดก็ตาม เพราะทุกศาสนาก็สอนให้ละชั่วบำเพ็ญความดีด้วยกัน สังคมก็จะเป็นสุข ศาสนาเป็น บ่อเกิดของศีลธรรมอันดีงามและนำความเจริญมาสู่มนุษยชาติทั้งด้านจิตใจและวัตถุ ศาสนาเป็น สายสัมพันธ์ระหว่างความแตกต่างของชาติพันธุ์ เป็นสัญลักษณ์ของภราดรภาพ ให้ความอบอุ่นทาง ใจ ศาสนาได้อำนวยสันติแก่ผู้ปรารถนาสันติ ยับยั้งกิเลส ความเห็นแก่ตัวอย่างได้ผลดีที่สุด ความ เมตตาโอบอ้อมอารี และเคารพสิทธิของบุคคลมากที่สุด ทราบไคมนุษยชาติยังดำรงอยู่ ทรานั้น ศาสนาก็ยังคงมีความหมายที่สำคัญยิ่ง

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ 2515:169-179) กล่าวถึงธรรมนำมาซึ่งสันติภาพ ของสังคมว่า เมื่อคนถึงธรรมอย่างแท้จริงจะได้านิสงส์ต่าง ๆ มากมาย และเป็นานิสงส์ที่สังคม จะได้รับพร้อมกันไปด้วยคือ เกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของโลกเราที่ล้วนแต่เป็นวิกฤตการณ์ถาวร มีความระส่ำระสาย สร้างสันติภาพกันอย่างไรก็ไม่เคยสำเร็จ เป็นเพราะคนห่างเหินจากธรรม จึงเป็นสังคมที่มีความพิการทางใจ ตกเป็นทาสของวัตถุมากยิ่งขึ้น ฉะนั้นแม้ว่าทุกคนจะพูดถึงสันติภาพ หรือส่งเสริมสันติภาพกันมากมายเพียงไรจึงไม่สำเร็จ การสร้างสันติภาพให้แก่โลกต้องมาสร้าง ด้วยการถึงธรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพียงแต่คนในโลกมีการถึงธรรมกันให้มีจำนวนเพียงพอ เท่านั้น โลกนี้ก็จะประสบสันติภาพอันถาวรได้

สุชาติ โภศลกิติวงศ์ (2529:8) กล่าวว่า การสร้างสันติภาพนั้น จะต้องมีหลักของ ความเมตตา ความรักซึ่งกันและกันในหมู่มนุษยชาติจึงจะเกิดสันติภาพได้ ความเมตตาตามหลัก ของพุทธศาสนาคือ เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก และสันติภาพจะต้องปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องกัน อย่างเป็นลูกโซ่ สร้างจิตวิญญาณของคนให้สูงขึ้นด้วยหลักแห่งพุทธศาสนา คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อสรรพสัตว์ทั้งโลกจึงจะเกิดสันติภาพที่แท้จริง

พระพุทธศาสนากับสันติภาพ

ศาสนาพุทธ ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ คำสอนต่าง ๆ ของพุทธศาสนาเป็นความสำคัญของความสงบสุข และการแก้ไข้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยสันติวิธี ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า "นตฺถิ สฺนฺติปริ สฺสุขิ" (ความสุขอันใดยิ่งกว่าความสงบไม่มี) (นิจ ทองโสภิต (2516: 394) พระพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสนาและเป็นทั้งปรัชญาซึ่งประกอบด้วยแนวความคิดที่เป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เคารพในความเป็นคน ความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เชื่อถือในสติปัญญา หรือเสรีภาพในการศึกษาค้นคว้า ความปรารถนาขั้นสุดท้ายของพุทธศาสนาคือ "นิพพาน" อันเป็นยอดแห่งความสงบ

ประชุมสุข อาชวอำรุง กล่าวว่า พระพุทธศาสนามีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา เป็นบรมครู ที่จะสอนการพัฒนาความสงบของจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานของความมีสันติสุขในสังคม ความมุ่งหมาย และวิธีการการศึกษาอบรม ซึ่งอนุมานจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้น เป็นกรรมวิธีของสังคม อันมีประสิทธิภาพที่จะก้าวไปสู่สันติสุขของโลกอย่างพอเพียง ไม่ว่าจะในเวลาอันใกล้หรือในอนาคต อันยาวนานก็ตาม (ประชุมสุข อาชวอำรุง 2527:21) พระพุทธศาสนามุ่งไปในทางจริยธรรม มากกว่าที่จะมุ่งไปในการศึกษาถึงจิตใจมนุษย์ หรือการก่อกำเนิดมนุษย์ จึงกล่าวได้ว่า การปลุกฝังศีลธรรม จริยธรรม นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในพุทธปรัชญาของการศึกษา

จรรยา สุภาพ (จรรยา สุภาพ 2527:229) กล่าวว่าไว้ว่า วิทยาการทำให้เศรษฐกิจก้าวหน้า ทำให้เกิดค่านิยมในเรื่องวัตถุ แต่ในขณะเดียวกันวิทยาศาสตร์ก็ทำให้เกิดสงครามเป็นสิ่งที่น่ากลัว บุคคลก็เลยหันไปพึ่งศาสนากันมากขึ้น ซึ่งศาสนาขัดกับหลักการของเผด็จการ เพราะศาสนาสอนให้คนรู้จักใช้เหตุผล ใช้ความคิดไตร่ตรอง นิยมสันติและพยายามที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความขัดแย้งหรือสงครามเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ก่อน ถ้าจะป้องกันไม่ให้เกิดสงครามขึ้นก็ต้องสร้างความรักสันติขึ้นในใจคน (แก่นมาส ชวลิต 2529:69) จึงต้องอาศัยหลักของศาสนาเข้ามาช่วย ในการกล่อมเกล่าจิตใจมนุษย์ ดังท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แสดงธรรมไว้ตอนหนึ่งว่า

"สิ่งที่เขายกย่องกันนัก ชอบกันนัก วิชาเทคนิคและการใช้เทคนิคให้ดีที่สุด เรียกว่าเทคโนโลยีนี้บูชากันนัก... แล้วก็ไม่มีทางที่จะทำให้มนุษย์มีสันติภาพ ยิ่งมากด้วยเทคโนโลยีก็ยิ่งยุ่ง คือ ไม่มีทางที่จะมีความสงบสุข เป็นสันติภาพ เพราะว่าวิชาเทคโนโลยีทุกแขนงนั้นมันเป็นไปแต่ในทางวัตถุ ไม่เป็นไปในทางจิตวิญญาณ มนุษย์มิได้มีแต่ร่างกาย มันมีจิตใจ ปัญหาจึงคาบเกี่ยวกันอยู่ระหว่างร่างกายกับจิตใจ ไปสนใจแต่เรื่องทางวัตถุ ทาง

ร่างกาย แล้วมันจะแก้ปัญหาได้อย่างไร จะต้องมาสนใจเรื่องทางจิต
เป็นแสงสว่างทางจิตใจ มีสติ มีปัญญา มีญาณ มีจักขุ มีแสงสว่าง
มีวิชา อะไรก็ตามที่ล้วนแต่เป็นความรู้ ถูกต้องทั้งนั้น มาสนใจกันที่นี่
แล้วเราก็จะพบสันติภาพในโลกนี้ แล้วก็พบที่การประพาศิ กระทำทาง
กาย ทางวาจา ทางใจของแต่ละคน ซึ่งมีขนาดยาวไม่เกินไป"

(พุทธทาสภิกขุ 2528:165)

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต :2529) ได้แสดงปาฐกถาเรื่อง "พุทธศาสนากับ
สันติภาพ" และได้กล่าวถึงเรื่องสันติภาพในพระพุทธศาสนาว่ามีทั้งสันติภาพภายนอกและสันติภาพ
ภายใน คือ สันติภาพในสังคมที่มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ดีและสันติภาพภายใน คือความสงบในจิตใจ
และทั้งสองอย่างนี้ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าหากเราไม่มีสันติภาพภายในแล้ว ก็ยากที่จะทำ
ให้เกิดสันติภาพภายนอกขึ้น เพราะคนที่ไม่มีสันติในใจ ไม่มีความสงบ ใจก็จะมีความทุกข์ เมื่อมี
ความทุกข์ก็มีปมในจิตใจ คนที่จิตใจมีทุกข์ก็จะระบายความทุกข์ออกไป ก็ทำให้เกิดปัญหาและปัญหา
ของมนุษย์ก็คือความทุกข์ คนที่มีความทุกข์ก็มีปัญหา เมื่อมีปัญหาแก้ไม่ได้ ก็หาทางระบายออกไปสู่
ภายนอก ในปัจจุบันคนเรายังขาดสันติในใจกันอยู่มาก จึงทำให้ขาดสันติภาพของมนุษย์ด้วยกันตาม
มาด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการพัฒนา จะให้มีสันติสุข มีอิสรภาพ จะต้องมีการพัฒนามนุษย์ การ
พัฒนามนุษย์ก็เรียกว่าการศึกษา การพัฒนามนุษย์ได้แยกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 การสัมพันธ์
กับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ รวมทั้งธรรมชาติและเทคโนโลยีที่เรียกว่าทำให้เกิดประโยชน์ไม่ใช่
ทำให้เกิดโทษ ไม่ทำลายคุณภาพชีวิต ระดับที่ 2 พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันให้อยู่
ร่วมกันด้วยดี พัฒนาสถาบันทางสังคมให้เรียบร้อย ระดับที่ 3 พัฒนาจิตใจ และระดับที่ 4 พัฒนา
ปัญญา นี่คือหนทาง คือ สันติ (พระราชวรมุนี :2529)

การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันเพื่อส่งเสริมให้
เกิดมีสันติในตัวเองนั้น วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม (2527:146) ได้กล่าวถึงการทำให้
สมาธิเพื่อให้มีจิตมั่นว่า สมาธิ คือ การทำให้จิตมีอาการที่ตั้งมั่น สงบและจดจ่ออยู่ในอารมณ์เดียว
ได้ เมื่อจิตมีความสงบจากความกระวนกระวายก็จะทำให้เกิดความแจ่มใสทางปัญญา จิตมีพลัง
ในการทำงานที่คล่องแคล่ว เฉียบแหลม มีผลทำให้เป็นผู้มีความจำดี จิตจะมีคุณภาพสูงที่จะพิจารณา
ในเรื่องที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อนได้ ทำให้จิตมีอำนาจในการควบคุมอารมณ์เลสตัณหา ไม่ให้
แสดงออกมาในทางที่เป็นโทษ พระพุทธเจ้าทรงแสดงประโยชน์ของสมาธิไว้ 4 ประการคือ

1. สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต
2. สมาธิ ที่เป็นไปเพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือมีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ
3. สมาธิ ที่เป็นไปเพื่อให้มีสติและสัมปชัญญะในการกระทำอยู่เสมอ
4. สมาธิที่เป็นไปเพื่อการดับอาสวะ ซึ่งเป็นกิเลสตัดหาราคะจริต ที่อาจชักจูงให้เรา
มีพฤติกรรมที่นำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น

ทุกครั้งที่จะคิดหรือจะทำสิ่งใดจึงควรมีสมาธิเป็นองค์ประกอบสำคัญอยู่เสมอ ผู้ที่ต้องการพัฒนาความสามารถในการทำงาน การเรียน การประกอบอาชีพให้ก้าวหน้า ควรตระหนักถึงการสร้างคุณสมบัติข้อนี้ไว้ในตัวเองด้วย

อาภรณ์ พุกกะมาน (2528:89) ได้กล่าวถึงการนำหลักทางพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมว่า การที่คนเราต่างความคิด ต่างจิตต่างใจจะมาอยู่ร่วมกันได้นั้นจะต้องมีอุคมการณ์ร่วมกัน ลดขอบเขตอิสระเสรีของตนเองลงเพื่อผู้อื่น เมื่อต่างก็ลดของตนด้วยความพอใจ ยินดีและสมัครใจความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสันติจึงจะเกิดขึ้น การอยู่ร่วมกันอย่างสันติของพุทธจึงอยู่ที่การทำสันติขึ้นจากบุคคลแต่ละบุคคลให้ได้ก่อน และแต่ละบุคคลจะมีผลสืบเนื่อง มีผลกระจายความเป็นสันติสู่คนอื่น ให้เขาเห็นสภาพของสันติ ให้เขาได้รู้จัก ให้เขาเห็นหลักการในการสร้างสันติภาพที่มีวิธีการที่ดี มีระบบระเบียบที่ดี มีผลที่น่าพึงปรารถนา ให้เขามีความพอใจในสันตินั้น และให้เขาทำสันตินั้นให้เกิดในตัวของเขาเอง ด้วยวิธีการลดละกิเลส "อาณัจกรใจ" ของเขาเอง เพื่อก่อให้เกิดอาณาเขต อาณาจักรของสันติที่กว้างขึ้น ๆ จากการรวมกลุ่มของบุคคลผู้มีสันติจริง ๆ ที่จริงใจจริง ๆ สันติที่จริงจึงจะเกิดขึ้นได้ในการอยู่ร่วมกัน

คำสอนทั่วไปของศาสนาพุทธ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสงบสุข การหันทุกข์สอนให้มีสันติ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้สอนให้ชาวพุทธแสวงหาสันติภาพโดยการใช้อำนาจหรือการบังคับ เพราะถือว่า สันติภาพที่แท้จริงนั้นอยู่ที่จิตใจของคนแต่ละคน เมื่อใดที่จิตใจของคนทุกคนในสังคมมีความสงบ ละจากกิเลส ตัณหาและกอบปรักค้ำเมตตากรุงแล้ว เมื่อนั้นสันติภาพก็มีอยู่ในสังคมได้

จากการศึกษาเรื่องศาสนากับสันติภาพนี้ ก่องแก้ว เจริญอักษร (ก่องแก้ว เจริญอักษร 2528:33-34) ได้ให้ข้อสรุปที่น่าสนใจไว้ดังนี้

1. ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต กายนั้นเสื่อมโทรมไปตามเหตุปัจจัย แต่จิตนั้นแม้มีเกิดมีดับ ก็มีคุณสมบัติคือ สังสมความรู้ (ปัญญา) เข้าไปในวิญญาณ การสังสมเช่นนี้จึงเป็น

มรดกของชีวิต เมื่อมีการสืบทอดเวียน (เวียนว่าตายเกิด) ชีวิตของแต่ละชีวิตจึงมีความแตกต่างกันตามแต่มรดกที่ได้สั่งสมมา

2. ความรู้ที่แต่ละคนสั่งสมเข้าไว้ ถ้ารู้มากก็เรียกว่าฉลาดมาก ถ้ารู้น้อยก็เรียกว่าฉลาดน้อย การพัฒนาตนเองในด้านปัญญา ก็คือ การพัฒนาความคิด หมายถึงการหมั่นศึกษาในขณะที่ร่างกายยังคงแข็งแรงอยู่ ได้แก่ การใช้ประสาทหู ประสาทตา และเชลสมองเพื่อประโยชน์ในการฟัง ดู คิด และจดจำ ในสิ่งที่เกิดประโยชน์

3. ในช่วงชีวิตของบุคคลหนึ่ง ในยุคปัจจุบันไม่ยืนยาวมากนัก จึงไม่ควรปล่อยเวลาให้หมดไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่ให้เร่งพัฒนาตนทั้งในด้านการเจริญปัญญา และการเปลี่ยนพฤติกรรม คือ มุ่งมั่นทำความดีให้ทวีขึ้นตามวันเวลาที่หมดไป

4. พระพุทธองค์ทรงมีความเห็นว่า การเกิดและการดับ ย่อมมีเหตุปัจจัยทำให้เกิดและทำให้ดับได้ แสดงว่าทรงไม่เห็นด้วยกับลัทธิ "ตาย-เกิด" และ "ตาย-สูญ" แต่ทรงยอมรับว่าตายแล้วเกิดอีกก็ได้และไม่ใช่เช่นนั้นก็ได้ และการดับสูญนั้นอยู่ที่การทำจิตใจให้หลุดพ้น การทำจิตให้หลุดพ้นจะต้องเข้าถึงสภาวะที่จัดว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง เป็นการใช้ปัญญาขั้นสูงสุด เป็นความรู้ (wisdom) ที่ทำให้บุคคลผู้รู้แล้วเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองได้ พฤติกรรมที่ว่า เป็นพฤติกรรมของผู้หมกมิดโดยสิ้นเชิง

5. ในระดับปุถุชนธรรมดาเมื่อรู้ว่า ชีวิตมีจุดมุ่งหมายปลายทาง คือ การดับสูญ (นิพพาน) ถ้าแม้ว่ายังประพฤติกุศลธรรมไม่ได้ถึงขั้นเข้าสู่ภวะนั้นได้ แต่บุคคลก็ควรมีกำลังใจได้ว่า แม้จะยังอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิดนี้ มนุษย์ก็ควรถึงซึ่งการพึ่งตัวเองด้วยการเพิ่มพูนปัญญา และคุณงามความดีให้แก่ตนเอง เพื่อเป็นทุนไว้ในอนาคตชาติ

6. ควรมีความเข้าใจเรื่องการพัฒนาตน ว่าเป็นผลผลักดันให้สังคมที่ตนอยู่อาศัยได้รับความสงบร่มเย็นด้วยได้ โดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ คือแต่ละคนนั่นเอง โดยการยึดมั่นในธรรมะระดับมนุษย์ด้วยกันจะมี คือ การไม่เอาเปรียบผู้อื่น มนุษยธรรมนั้น ได้แก่ การฝึกตนให้อยู่ในศีลแม้เพียง 5 ข้อ ก็สามารถทำให้สังคมมนุษย์เกิดสันติได้เสมอ

7. การใช้ปัญญายังรู้เท่าทันพฤติกรรมของคนชั่ว (ไม่มีศีล) การไม่ยอมให้ตนตกอยู่ใต้อำนาจความอยาก ซึ่งเป็นเหตุให้ "เอาเปรียบ" ผู้อื่น ซึ่งจะเป็นเหตุแห่งความยุ่งยากและความขัดแย้งในสังคม การฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้นำที่สามารถเอาชนะคนที่ไม่มีศีล ผู้ก่อความยุ่งยากในสังคม ด้วยการจัดการที่แบบเนียน นุ่มนวลและสันติ

พื้นฐานทางจิตใจของคนไทย

การที่มนุษย์จะดำรงชีวิตอย่างราบรื่นและเป็นปกติสุขนั้น ย่อมต้องอาศัยแบบแผนของความประพฤติที่ยึดหลักของศีลธรรม ซึ่งเราเรียกว่าจริยธรรม จริยธรรมเป็นสาระทางจิตใจที่อิงหลักศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎหมาย สังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกของสังคมมีจริยธรรมเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรม

สุมน อมรวิวัฒน์ (2527:17-20) ได้เสนอจริยธรรมที่เป็นพื้นฐานชีวิตของคนไทยชาวพุทธ ไว้ 5 ประการดังนี้

1. มรรค 8 เป็นแนวทางของชีวิตที่ช่วยให้คนไทยเป็นผู้ที่ท่่าดี กิิตดี และตั้งใจดี ประกอบด้วย การเห็นชอบ คำริชอบ เจริจ่าชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระวังชอบ และตั้งใจชอบ
2. เบญจศีลเบญจธรรม เป็นกติกากันฐานในการดำรงชีวิตของชาวพุทธ เบญจศีลเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งความประพฤติของบุคคล ส่วนเบญจธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนให้บุคคลเลือกประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้อง
3. กรรม เป็นมโนทัศน์ทางจริยธรรมที่สำคัญ สอนให้เชื่อ "กฎแห่งกรรม" ทำอย่างไรได้รับผลอย่างนั้น คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
4. หิริโอตตัปปะ เป็นหลักที่คอยกำกับพฤติกรรมของบุคคลให้ละอายและเกรงกลัวต่อบาป ให้รู้จักบังคับตนเอง แก่ไข และเอาชนะตนเองได้

ถ้าทุกคนในสังคมยึดถือและปฏิบัติธรรมอันพื้นฐานนี้อย่างแท้จริงแล้ว ปัญหาสังคมจะลดลงมาก คนในสังคมจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การศึกษาเพื่อสันติภาพ

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ในทุกสถาบันและทุกสังคม การที่จะสามารถพัฒนาประเทศได้ก็ต่อเมื่อสามารถพัฒนาการศึกษา พัฒนาจิตใจของคนทุกฝ่ายภายในประเทศ การศึกษาเป็นกุญแจไขประตูไปหาความพัฒนาสภาพ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จะชื่นชมเจริญก้าวหน้าก็ต้องอาศัยการศึกษา การศึกษาคือ อุปรณ์สำคัญของการปรับปรุงจิตใจคนในชาติ (ราชีพ คานธี อ้างถึงใน ไพฑูริย์ วงศ์วานิช 2528:99) การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้คนเราเข้าใจความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนเรา การศึกษาเป็นการยกระดับจิตใจมนุษย์ให้สูง

กว่าสัปดาห์แล้ว ฉะนั้น คำนึงว่า ปลายทางของการศึกษาคือ อุปนิสัยที่คงาม อันเป็นรากฐานของสันติภาพ ฉะนั้น สันติภาพจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าคนขาดการศึกษา

ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราช มิได้อยู่ภายใต้การปกครองของประเทศอื่น น่าจะก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ไม่สามารถปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้ทั้งที่โอกาสอำนวย ทั้งนี้เพราะเนื่องมาจากเหตุที่คนไทยไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนทางจริยธรรม ให้มีจิตใจสูงช่วยกันพัฒนาประเทศด้วยความเสียสละ ซื่อตรงและเมตตาต่อกัน ซึ่งเป็นลักษณะของผู้ที่มีวัฒนธรรมทางจิตใจ (ละออง การุณยะวณิช 2519:8) จุดมุ่งหมายของการศึกษาในด้านจริยธรรมมุ่งให้เยาวชนเกิดคุณธรรมสำคัญ ๆ เช่น รักความสุจริต มีขันติ มีวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ผักใฝ่ในคุณธรรม มีความรับผิดชอบ กระตือรือร้นในการร่วมมือในการปกครองตามวิถีทางของประชาธิปไตย ถ้าใช้วิธีการอบรมจริยศึกษาอย่างถูกต้อง โดยใช้ศาสนาเป็นแกนสำคัญ จะได้ผลตามที่ต้องการอย่างแน่นอน

การจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่สันติภาพตามที่คนเราต้องการนั้น การศึกษาจะต้องเป็นอิสระ มีเป้าหมายที่แท้จริง แต่การศึกษาของสังคมปัจจุบันเป็นเครื่องมือของรัฐที่มุ่งฝึกให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการ ถ้าเป็นรัฐบาลที่มีคุณธรรมก็นับเป็นโชคดี การศึกษาเป็นเรื่องใหญ่ ดังที่ท่านประธานาธิบดีเคอโกลแห่งฝรั่งเศสได้กล่าวว่า "ความผิดพลาดอันเกิดจากการจัดการศึกษาผิดจะต้องใช้เวลาในการแก้ไขให้ดีขึ้นได้ถึง 50-100 ปีทีเดียว" (เคอโกล อ้างถึงใน ไพฑูรย์ วงศ์วานิช 2528:101) และการที่จะจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่สันติภาพนั้นต้องอาศัยหลักของธรรมะ ต้องเน้นที่การมีศีลธรรม จริยธรรมและคุณธรรม แต่เป็นที่น่าวิตกเพราะจากผลการวิจัยของวิทยาลัยครู นครสวรรค์ เกี่ยวกับคุณธรรม 4 ประการ ผลปรากฏว่า คนที่มีการศึกษาสูงกลับยังมีระดับคุณธรรมต่ำลง จากการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ของ พลตรี จำลอง ศรีเมือง ผู้ว่าการกรุงเทพมหานคร ท่านได้กล่าวว่า การมีความรู้สูงแล้วคุณธรรมลดลง ถือว่าเป็นความผิดของระบบการศึกษา ถ้าไม่รีบแก้ไขจะเป็นปัญหามากขึ้นในอนาคต เพราะประเทศไทยไม่ได้ขาดคนมีความรู้ทางวิชาการ แต่ขาดคนที่มีคุณธรรม" (จำลอง ศรีเมือง 2529:20)

ฉะนั้นในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความสันติสุขในสังคม จึงต้องใช้หลักของธรรมะทางศาสนาเข้ามาช่วยปลูกฝังให้เด็กมีความรู้คู่คุณธรรม (สุนน อมรวิวัฒน์ :2529) และควรจะได้สอดแทรกแนวคิดของสันติศึกษาให้เด็กได้เรียนรู้ด้วย

ความหมายของสันติศึกษา

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2528:3-8) ได้ให้ความหมายของสันติศึกษาไว้เป็น 2 นัยคือนัยแรก หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของสันติภาพ (Education about peace) และอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างสันติภาพ (Education for peace) เป็นความหมายที่กว้างและใช้มานาน เน้นที่การเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของสันติภาพนับตั้งแต่ขอบเขตความหมาย เนื้อหา องค์ประกอบ และปัญหาต่าง ๆ

ส่วนความหมายในนัยที่สอง เป็นการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาหรือสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น เน้นหนักเนื้อหาและกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้การศึกษาเป็นไปเพื่อสร้างความสงบสุขในวัฒนธรรม สันติสุขในสังคมและสันติภาพขึ้นในโลก มีขอบเขตรอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน เน้นหนักในเรื่องกระบวนการและผลของการศึกษาที่ก่อให้เกิดสันติขึ้นอย่างจริงจัง

แนวคิดของสันติศึกษา

แนวคิดเรื่องของสันติศึกษา เริ่มมีบทบาทกว้างขวางในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยแนวคิดของการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ (Education for International Understanding หรือ World Affairs) ซึ่งองค์การยูเนสโก (UNESCO : 1985) ได้กำหนดหลักสำคัญของนโยบายทางการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติไว้ดังนี้คือ

1. สร้างมิตรระหว่างชาติและการมองโลกอย่างกว้าง ๆ ในการศึกษาทุกระดับและในทุกรูปแบบ
2. ก่อให้เกิดความเข้าใจและการเคารพซึ่งบุคคลทุกชาติ ศาสนา วัฒนธรรม อารยธรรม ค่านิยมและแนวทางการดำรงชีวิต โดยสอนทั้งวัฒนธรรมและเชื้อชาติของตนและวัฒนธรรมของชาติอื่น
3. ก่อให้เกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันที่มีมากขึ้นระหว่างบุคคลและชาติต่าง ๆ ทั่วโลก
4. ให้ เกิดความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น
5. การตระหนักถึงไม่เพียงแต่สิทธิ แต่คำนึงถึงหน้าที่ของบุคคล กลุ่มสังคมและชาติทั้งหลายจะต้องมีต่อกันและกัน
6. การเข้าใจถึงความจำเป็นที่ต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และร่วมมือกันระหว่างชาติ

7. ความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนของตน ประเทศของตน และโลกโดยทั่วไป

แต่แม้ว่าแนวคิดของการเข้าใจอันดีระหว่างชาติจะได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง แต่ผลของการศึกษาในแนวนั้นก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร (ไพฑูริย์ สินลาร์ตน์ 2528:5) มีความขัดแย้งและเกิดสงครามขึ้นโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามเวียดนามนับเป็นต้นเหตุสำคัญของการศึกษาสันติศึกษาอย่างแท้จริง ในช่วงปี ค.ศ.1970 สงครามเวียดนามกำลังทวีความรุนแรง ได้มีการต่อต้านอย่างสูง มีการตั้งกลุ่มและสถาบันเพื่อรณรงค์เรื่องสันติภาพมากขึ้น จึงได้มีการศึกษาแนวคิดของสันติศึกษาอย่างจริงจัง ซึ่งเวอร์เนอร์ (Werner 2528:54-55) ได้เสนอว่า การดำเนินงานเกี่ยวกับสันติศึกษามีลักษณะเด่น 3 ประการคือ

1. เน้นข้อมูล
2. เน้นที่ประเด็นปัญหา
3. เน้นที่ทัศนคติและความรู้สึก

สันติศึกษาควรเน้นในด้านของทัศนคติโดยเฉพาะทัศนคติในด้านของความหวังและอนาคตที่มนุษย์จะกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงได้ แนวคิดของสันติศึกษาจะเน้นในเรื่องต่อไปนี้คือ (Unesco 1981:9)

1. เป้าหมายของการศึกษาจะเน้นที่ตัวมนุษย์
2. การร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
3. การเข้าใจกันและเห็นอกเห็นใจกัน
4. ความอยู่รอดของมนุษยชาติ
5. กระบวนการวิเคราะห์ ประเมิน กระบวนการศึกษา
6. การร่วมมือร่วมใจ อศทนต่อความคิดเห็นที่แตกต่างกัน
7. ทักษะในการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี
8. การศึกษาเพื่อลดกำลังอาวุธ
9. ปัญหาสิทธิมนุษยชน

ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของงานสันติศึกษาของออสเตรเลีย (ไพฑูริย์ สินลาร์ตน์ 2528:

- 6) ที่เน้นว่านักเรียนควรจะได้รับการปลูกฝังในด้านต่อไปนี้

1. การค้นคว้าและเข้าใจถึงความขัดแย้งในชีวิตของเขาและมีความสามารถในการอยู่ร่วมกัน
2. ตระหนักและซาบซึ้งในความแตกต่างทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม
3. มองด้านกลับของการแข่งขันกันสร้างอาวุธเพื่อทำลายล้างกัน
4. เห็นคุณค่าของการร่วมมือซึ่งกันและกันของประชากรโลก รวมทั้งความต้องการที่จะมีสันติภาพและความสงบสุข

ความเคลื่อนไหวของสันติศึกษาในประเทศไทย

กระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสันติภาพได้เริ่มมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้น ได้เคยมีขบวนการสันติภาพ ซึ่งนำโดย กุหลาบ สายประดิษฐ์ เพื่อต่อต้านสงครามเย็นระหว่างมหาอำนาจทั้งสองค่าย และต่อมาได้กลายเป็นกบฏสันติภาพ พ.ศ.2495 (โคทม อาริยา 2528:32)

ในปัจจุบันนี้มีนักวิชาการชั้นนำที่สนใจ ติดตามศึกษาความก้าวหน้าในกิจกรรมเกี่ยวกับสันติภาพและสันติศึกษาในประเทศไทยที่มีชื่อเสียง คือ ศาสตราจารย์ ดร.ประชุมสุข อาชวอำรุง (อุทัย บุญประเสริฐ 2529:21) ซึ่งท่านได้ร่วมประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการชั้นนำของยุโรปและอเมริกา ตลอดจนเขียนบทความเผยแพร่แสดงแนวคิดในเรื่องสงครามและสันติภาพ เนื่องจากท่านเคยเป็นคณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉะนั้นสันติศึกษาจึงได้เริ่มก่อตัวในคณะครุศาสตร์ มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสันติศึกษาในประเทศไทย ดังนี้

1. จัดหลักสูตรสันติศึกษาขึ้นในคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. เสนอจัดตั้งศูนย์วิจัยและการสอนด้านสันติศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงแผนพัฒนาฯ ระยะที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)
3. จัดประชุมภายในประเทศปี พ.ศ.2528 และเข้าร่วมโครงการประชุมนานาชาติร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในปีสันติภาพสากล (พ.ศ.2529)
4. จัดวางโครงการวิจัยด้านสันติศึกษา
5. ติดตามประสานงานแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและเอกสารกับสถาบันสันติศึกษาในต่างประเทศ
6. จัดทำจุลสาร สิ่งพิมพ์และวารสารวิชาการเรื่องสันติศึกษาออกเผยแพร่

เมื่อวันที่ 26-27 พฤศจิกายน 2528 ได้มีการประชุมทางวิชาการเรื่อง "การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ" ที่คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อรวบรวมแนวความคิดจากบุคคลและนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ เกี่ยวกับสันติภาพและสันติศึกษา เพื่อสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จะได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพในระดับต่าง ๆ ต่อไป

นอกจากนี้ ในปีสันติภาพสากล (2529) ทบวงมหาวิทยาลัย ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการเฉลิมฉลองปีสันติภาพสากลขึ้นโดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดปี และในวันที่ 6-7 สิงหาคม ก็ร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดประชุมสัมมนาระดับชาติ เรื่อง กระบวนการสร้างสันติธรรมในสังคมไทย ที่ อาคารวิทย์พัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการศึกษาเรื่องสันติภาพและสันติศึกษานี้ได้รับการขานรับจากหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้ความสนใจและเริ่มจัดการเรียนการสอนเพื่อสอดแทรกแนวคิดของสันติศึกษาในทุกุระกั้มากขึ้น

การนำเอาแนวคิดหรือเรื่องราวของสันติภาพเข้ามาในการเรียนการสอนนั้น ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจในเรื่องของสาขาวิชาที่จะสอนเสียก่อน ซึ่ง ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2528:3-8) ได้กล่าวถึงสันติวิทยาและสันติศึกษา ไว้ว่า

สันติวิทยา (Peace Studies) เป็นสาขาวิชาที่ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความหมาย ขอบเขต เนื้อหาและปัญหาของสันติภาพ ซึ่งก็ต้องครอบคลุมถึงเรื่องของความขัดแย้ง สงคราม เหล่านี้อยู่เสมอ ในขณะที่สันติศึกษานั้นมีลักษณะเป็นภาคปฏิบัติของสันติวิทยา คือเป็นการจัดการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาสันติภาพ หรือเป็นการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้มนุษย์มีสันติและโลกมีสันติภาพเป็นหลักสำคัญ

สันติศึกษา (Peace Education) เน้นหนักไปที่การแก้ปัญหาของสันติภาพหรือการจะจัดการศึกษาเพื่อให้มีสันติในสังคมและมีสันติภาพในโลกได้อย่างไร ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าจะต้องให้ผู้เรียน รู้และเข้าใจปัญหาของสงครามและความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างตรงตามสภาพความเป็นจริง ในขณะที่เดียวกันก็ให้ตระหนักในภัยอันตรายดังกล่าวและวิธีแก้อย่างสันติ โดยเหตุนี้ในระยะหลังการจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพจึงคำนึงถึงการปลูกฝังคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นับแต่การสำรวจวิเคราะห์คุณค่าของสันติภาพ การเปลี่ยนแปลงของโลก และผลจากการแข่งขันกันคว่ำทางอาวุธ การเข้าใจความแตกต่างของมนุษย์ การขัดแย้งทางความคิด และการแก้ไขขัดแย้งอย่างมีคุณค่า การร่วมมือกัน การสื่อสารทำความเข้าใจกัน การตัดสินใจร่วมกัน การศึกษาสันติศึกษาจะมุ่งไปที่

เด็กและเยาวชนเป็นประชากรสำคัญ และเป้าหมายของสันติศึกษาคือเยาวชนที่รักสันติ ดำเนินชีวิตอย่างสันติ เชื่อมมั่นในคุณค่าของสันติเป็นหลักสำคัญ

การสร้างสรรค์หรือสร้างเสริมความคิดเกี่ยวกับสันติภาพ จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความรู้ความสามารถ ความคิด คุณธรรม ฉะนั้นจึงเห็นสมควรให้มีการศึกษาในเรื่องของสันติภาพในสถานศึกษา เพราะวิชาสันติศึกษามีลักษณะเป็นวิชาการขั้นสูงโดยสมบูรณ์ (ประชุมสุข อาชวอำรุง 2529:224) และควรใช้วิธีการสอนโดยสอดแทรกแนวคิดเข้าไปในกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นวิชาที่สอนได้ในทุกระดับการศึกษา

แนวการจัดหลักสูตรและการสอนสันติศึกษา

ลักษณะวิชาสันติภาพที่พัฒนาขึ้นมีอยู่ 2 วิชา คือ สันติวิทยา (Peace Studies) และสันติศึกษา (Peace Education)

สันติวิทยา มีลักษณะวิชาเป็นสหวิทยาการ (Multidisciplinary Subjects) เอาวิชาหลายสาขาที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพมาประกอบกันเป็นบูรณาการ ซึ่งได้แก่

วิชาทหาร (Military Sciences)

รัฐศาสตร์ (Political Sciences)

ประวัติศาสตร์ (History)

สังคมวิทยา (Sociology)

เศรษฐศาสตร์ (Economies)

ประชากรศาสตร์ (Demography)

จิตวิทยา (Psychology)

นิวเคลียร์ฟิสิกส์ (Nuclear Psysics)

วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Sciences)

สันติวิทยาเป็นเนื้อหาวิชาสันติภาพที่จะถ่ายทอดพัฒนาให้ความเจริญแก่สังคมเพื่อผสมผสานกับวิชาครูหรือวิชาครูศาสตร์-ศึกษาศาสตร์ จะเกิดเป็นทวิวิทยาการ (Inter-disciplinary subject) เราเรียกสาขาความเชี่ยวชาญของวิชาทวิวิทยาการทางนี้ว่า สันติศึกษา ฉะนั้น

สันติศึกษา = สันติวิทยา + ครูศาสตร์

สันติศึกษาจึงเป็นกระบวนการเรียนการสอนวิชาสันติวิทยา เพื่อให้นักเรียนหรือประชากรของสังคมได้เกิดความจริงใจองงามในความรู้ความเข้าใจถึงสาเหตุของความขัดแย้ง วิธีป้องกัน และแก้ไข มีทักษะความสามารถในการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี และมีทัศนคติอันดีงามพร้อมที่จะตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม (ประชุมสุข อาชาวำรุง 2529:213-234)

การจัดหลักสูตรสันติวิทยา เนื่องจากวิชาสันติวิทยาเป็นสหวิชาการ ตามหลักสูตรวิชาครุศาสตร์ จึงอาจจัดหลักสูตรได้เป็น 2 แบบคือ

แบบที่ 1 จัดตามสาขาวิชาบริสุทธ์ (Disciplinary oriented) ที่เป็นองค์ประกอบคือ เลือกรายวิชาที่เหมาะสม เช่น ให้เรียนรายวิชา กฎหมายระหว่างประเทศ (International Law) ของสาขาวิชารัฐศาสตร์ รายวิชาจิตวิทยาสังคมของวิชาจิตวิทยา เป็นต้น การจัดรายวิชาตามสาขาวิชาการบริสุทธ์นี้มีความเชื่อว่า นักศึกษาจะมีความรู้ความเข้าใจขึ้นในตัวเองตามเอกทับุคคลก็ควรจะผสมผสานความรู้ความเข้าใจขึ้นในตัวของตัวเอง การจัดหลักสูตรจึงจำเป็นต้องมีวิชาสัมมนาเป็นรายวิชาปิดท้ายหลักสูตร เช่น อาจจะให้ชื่อรายวิชาว่า "สัมมนาเรื่องสันติวิทยา" หรือ "ประมวลวิชาสันติวิทยา" (Seminars in Peace Studies or Survey of Peace Studies) เป็นต้น

แบบที่ 2 จัดตามปัญหาเกี่ยวกับสันติภาพและความขัดแย้ง (Problem Oriented) การจัดแบบนี้ให้ปัญหาที่สำคัญ ๆ ที่ต้องการให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการป้องกัน แก้ไขเป็นรายวิชา หรือบางที่เรียกว่า การจัดแบบใช้ชื่อเรื่อง (Topical Curriculum) คือ คัดเลือกเรื่องที่สำคัญ ๆ มาเป็นวิชาให้เรียน เช่น รายวิชา

องค์การสหประชาชาติ (United Nations)

จิตวิทยาการสื่อสาร (Psychological Communication)

สิทธิมนุษยชนและการพลัดถิ่น (Human Rights and Refugees)

ปัญหาสันติภาพและสงคราม (Peace-War issues)

เมื่อพิจารณาตามหลักสูตรวิชาครุศาสตร์แล้วจะเห็นว่า การจัดหลักสูตรแบบที่ 2 เหมาะสมกว่าแบบที่ 1 แต่การเรียนการสอนยากกว่า อาจารย์ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวางหลายสาขาวิชาที่จะสามารถประยุกต์สอนได้ ในการจัดหลักสูตรกันจริง ๆ แล้วมักจะจัดรายวิชาผสมกันทั้ง 2 แบบ จะจัดให้เป็นแบบหนึ่งแบบใดตลอดทั้งหลักสูตรไม่ค่อยได้ เช่น หลักสูตรให้เรียน 10

รายวิชา ใน 10 รายวิชานี้ บางวิชาที่เป็นแบบที่ 1 บางวิชาที่เป็นแบบที่ 2 หลักสูตรที่สมาคม
นักศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพจัดขึ้นเป็นตัวอย่างก็จัดเป็นแบบผสม

ในปัจจุบันหลายประเทศยังไม่มีโอกาสที่จะจัดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาสันติวิทยา
ได้อย่างจริงจังในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เพราะการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาหลักสูตร
ตามโรงเรียนและสถาบันการศึกษาชั้นใหม่ั้น มีกระบวนการที่สลับซับซ้อน การนำวิชาสันติวิทยา
เข้ามาสอนตามโรงเรียนจึงเป็นการสอนสอดแทรกเข้าไปในรายวิชาที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรปกติ โดย
ขยายเนื้อหาให้ครอบคลุมถึงเรื่องสงครามและสันติภาพ เพียงแต่จัดทำคู่มือครูใหม่ จัดกิจกรรม
เสริม ปรับปรุงแบบเรียน เช่น ในประเทศไทยก็เริ่มสอดแทรกวิชานี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2523
(ประชุมสุข อาชาวำรุง 2529:226)

การจัดหลักสูตรสันติศึกษา ซึ่งเป็นทวิวิทยาการระหว่าง สันติวิทยากับครุศาสตร์นั้นก็คือ
สันติวิทยาเป็นเนื้อหาวิชา (Subject Matter) และครุศาสตร์เป็นวิชาครู นับว่าวิชาครุศึกษา
(Teacher Education) สาขาหนึ่งทำนองเดียวกับวิทยาศาสตร์ หลักสูตรสันติศึกษาจึงประกอบ
ด้วยรายวิชาสันติวิทยาดังกล่าว แล้วเพิ่มให้เรียนรายวิชาทางครุศาสตร์ที่เกี่ยวกับการเรียนการ
สอนวิชาสันติวิทยาโดยเฉพาะ เช่น รายวิชาสันติศึกษาและวิชาประสิทธิภาพวิชาชีพครู

เนื่องจากเรื่องสงคราม สันติภาพ ความขัดแย้ง เป็นเรื่องที่อยู่ในชีวิตประจำวันของ
คนทุกคนในสังคมจะหลีกเลี่ยงหลุดพ้นไปไม่ได้ ฉะนั้นทุกคนในสังคมจึงควรต้องได้รับการศึกษาใน
เรื่องนี้ให้เกิดความสำนึกและรู้รอบพอสมควร อีกประการหนึ่งลักษณะธรรมชาติของวิชานี้ก็มีความ
ยากง่ายทุกระดับ จึงเป็นวิชาที่จัดสอนได้ตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา
ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน วิชาสันติศึกษา ใช้ระเบียบวิธีสอนและกิจกรรมการเรียนไม่
แตกต่างไปจากการเรียนการสอนวิชาอื่น ๆ คือ ให้นักเรียนเกิดความเจริญงอกงามทั้ง 3 ด้าน
คือ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติ ความรู้เกิดจากครู ทักษะเกิดจากการฝึกฝนปฏิบัติ
จริง ส่วนความยากลำบากอยู่ที่การสร้างค่านิยมและลักษณะนิสัย บุคลิกภาพสันตินิยม ซึ่งเกิดขึ้น
จากวิธีการศึกษาอรูปนัย (non-formal education) เช่น การเรียนจากชีวิตจริง กิจกรรม
นอกห้องเรียน อภิปรายโต้ตอบกัน (Discussion and arguments) เป็นกระบวนการที่
สร้างเสริมทัศนคติได้มาก

จากข้อเสนอของคณะผู้ทำงานเกี่ยวกับสันติศึกษาของประเทศออสเตรเลียที่ว่า "สันติศึกษานั้นจะต้องสนับสนุนให้เกิดคุณลักษณะ 2 อย่างคือความหวังและจินตนาการ (Hope and Imagination) แต่ความหวังและจินตนาการจะเกิดขึ้นไม่ได้จากการบอกเล่าข้อมูล แต่ต้องเกิดจากการที่ได้สนทนากัน อภิปรายร่วมกัน มีการวิเคราะห์วิจารณ์ปัญหาต่าง ๆ" ซึ่งสอดคล้องกับ ร็อด มาร์ช (Rod Marsh 1986:7-9) ได้เสนอไว้ว่า "การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ของสันติศึกษานี้ไม่เพียงแต่ให้เนื้อหาและปัญหาเท่านั้น แต่ต้องมีกระบวนการของการสนทนาโต้ตอบ สะท้อนปัญหา และการลงมือทำ" ซึ่งก็สอดคล้องกับข้อเสนอของ โจฮัน กาลตุง (Johan Galtung 2528:124) ที่บ่งว่า ในการจัดการศึกษาสันติศึกษานั้นต้องประกอบด้วย 5 ขั้นตอนใหญ่คือ

1. การจำแนกแยกแยะปัญหา (Analysis)
2. การกำหนดเป้าหมาย (Goal-formalation)
3. การวิเคราะห์และการคาดการณ์ (Criticize)
4. การเสนอทางเลือก (Proposal-Making)
5. การลงมือปฏิบัติ (Action)

ทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ตั้งอยู่บนฐานที่ต้องการให้ผู้เรียนได้มองเห็น เข้าใจอย่างแท้จริงต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน เมื่อเข้าใจแล้วจะต้องมองให้ออกถึงทิศทางที่จะแก้ไข และดำเนินการตามแนวทางเหล่านั้นด้วย ในด้านการลงมือปฏิบัติ (Action) ถือได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่สำคัญของสันติศึกษา เพราะสันติศึกษานั้นเข้าใจวิเคราะห์ประเด็นและชี้ทางออกของปัญหาแต่เพียงข้อมูลเท่านั้นไม่เพียงพอ ต้องมีการฝึกฝนทักษะ นั่นคือ การร่วมมือ การทำงานกลุ่ม การยอมรับการคัดค้านและความเชื่อที่ต่างกัน ไม่คว่นัดคตินใจว่าใครดีเลว การใช้เหตุผลในชีวิตจริง การอดทน และสำนึกที่จะทำงานและการยึดมั่นยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สันติศึกษาจะต้องสร้างและพัฒนาขึ้น

การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเจตคติทางสันติภาพ

ทัศนคติ หรือ เจตคติ ได้มีผู้ให้ความหมายมากมายหลายประการ เช่น

แกร์ริสัน (Garrison อ้างถึงใน กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ 2524:239) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงแนวโน้มที่บุคคลจะสนองตอบต่อวัตถุ มโนภาพ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยวิถีทางที่แน่นอน

อัลพอร์ต (Allport:1954) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง สภาพทางจิตหรือประสาท
ของความพร้อม ที่จัดรูปขึ้นจากประสบการณ์และสิ่งอิทธิพลในทางกำกับหรืออิทธิพลที่ไม่อยู่นิ่งแก่
การตอบสนองของบุคคลต่อที่หมายและสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง

กล่าวโดยสรุปเจตคติน่าจะหมายถึง ความพร้อมของร่างกายและจิตใจที่มีแนวโน้มจะ
ตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ใด ๆ ด้วยการเข้าหาหรือถอยหนีออกไป ซึ่งแบ่งออกเป็น 2
ประเภทคือ

1. เจตคติทางบวกหรือเจตคติที่ดี หมายถึง แนวโน้มที่อินทรีย์จะเข้าหาสิ่งเร้าหรือ
สถานการณ์นั้น เนื่องจากความชอบหรือความพอใจ
2. เจตคติทางลบหรือเจตคติที่ไม่ดี หมายถึง แนวโน้มที่อินทรีย์จะถอยหนีจากสิ่งเร้า
หรือสถานการณ์นั้น ๆ เนื่องจากความไม่ชอบหรือความไม่พอใจ

ลักษณะทั่วไปของเจตคติ

1. เจตคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้หรือการได้รับประสบการณ์ มิใช่สิ่งที่มีติดตัว
มาแต่กำเนิด
2. เจตคติเป็นค่านิยมที่ชี้แนวทางในการแสดงพฤติกรรม กล่าวคือ ถ้ามีเจตคติที่ดีก็มี
แนวโน้มที่จะเข้าหาหรือแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ ตรงกันข้ามถ้ามีเจตคติที่ไม่ดีก็มีแนวโน้มที่จะไม่เข้า
หา โดยการถอยหนีหรือต่อต้านการแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ
3. เจตคติสามารถถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปสู่บุคคลอื่นได้
4. เจตคติสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากเจตคติเป็นสิ่งที่ได้รับจากการเรียนรู้
หรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ถ้าการเรียนรู้หรือประสบการณ์นั้นเปลี่ยนไป เจตคติก็ย่อมเปลี่ยน
แปลงไปด้วย

กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ (2524:241) กล่าวถึงการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงเจตคติว่า
สามารถทำได้ดังนี้

1. พยายามชี้แจงหรืออธิบายให้เด็กเข้าใจสิ่งใด ๆ อย่างมีเหตุผล ชี้ให้เห็นคุณและ
โทษของสิ่งนั้น รวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีของบิดามารดาหรือผู้ปกครองด้วย
2. พยายามควบคุมสิ่งแวดล้อมในวัฒนธรรมให้เกิดภาพพจน์ที่ดี เพื่อสร้างให้เกิด

เจตคติที่ดี

3. จัดสถานที่ต่าง ๆ ในการพักผ่อนหย่อนใจให้เกิดประโยชน์และเป็นที่พักใจแก่บุคคลในสังคม บุคคลเหล่านั้นย่อมเกิดเจตคติที่ดีต่อสถานที่นั้น ๆ

ชม ภูมิภาค (2516:69-70) กล่าวว่าเจตคติมักจะมี ความคงทนอยู่มาก แต่ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากสถานการณ์หลายอย่าง เช่น ความกดดันของกลุ่ม ประสบการณ์ที่น่าพิงใจและไม่น่าพิงใจ ตลอดจนอิทธิพลของผู้มีชื่อเสียง

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520:84) กล่าวว่า เจตคติของบุคคลสามารถจะเปลี่ยนแปลงได้หลายวิธี เช่น

1. โดยวิธีที่บุคคลได้รับข่าวสารต่าง ๆ อาจจะมาจกบุคคลหรือสื่อมวลชน
2. โดยบุคคลนั้นได้รับประสบการณ์ตรง
3. เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของบุคคล
4. เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะการจูงใจ
5. เกิดจากการบังคับให้บุคคลปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง
6. เกิดจากการใช้วิธีการที่เรียกว่า Psychotherapy

เลวิน (Lewin:1947) นักจิตวิทยาสังคม ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเจตคติได้เสนอแนะว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทำให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างสถานการณ์ให้เกิดการมีส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ

Sherif และ Hovland เชื่อว่าขบวนการในการปรับตัวของบุคคลนั้นเกิดจากปฏิกริยาของเจตคติของบุคคลนั้นกับสิ่งแวดล้อม (Sherif:1965)

จะเห็นได้ว่าเจตคติของบุคคลสามารถพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงได้ ฉะนั้นในการจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพเพื่อให้นักเรียนมีเจตคติทางสันติภาพที่ดี จึงจัดโดยให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากที่สุด ซึ่งจะเป็นวิธีการที่ทำให้นักเรียนพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเจตคติไปในทางที่ดีขึ้น

การจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา

สภาหลักสูตรและการสอนโลก (World Council of Curriculum and Instruction) ได้ทำการวิเคราะห์หมโนทัศน์เกี่ยวกับสันติภาพ ในการประชุมวิชาการโลก (World Conference) ที่ประเทศอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ.1975 ใ้ข้อธิบายว่า สันติภาพเป็นศัพท์ที่ใช้กับความเป็นอยู่ของมนุษย์

ได้หลายระดับด้วยกัน แต่ละระดับให้มโนทัศน์ผันแปรไปจากกัน องค์การนี้ได้วิเคราะห์ออกเป็น 9 ระดับด้วยกัน คือ สันติภาพในบุคคล สันติภาพระหว่างบุคคล สันติภาพในหมู่คณะ สันติภาพระหว่างหมู่คณะ สันติภาพภายในเผ่าพันธุ์ สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ สันติภาพภายในประเทศ สันติภาพระหว่างประเทศ และสันติภาพโลก (ประชุมสุข อาชวอรุง 2528:216)

จะเห็นได้ว่าระดับของสันติภาพเหล่านี้ เป็นการจำแนกแบบแบ่งเป็นขั้น ขั้นเริ่มแรกคือ สันติภาพในบุคคล ซึ่งมีความสำคัญเป็นรากฐานของระดับที่สูงขึ้นไป การแก้ความขัดแย้งภายในบุคคล จึงเป็นการเริ่มต้นการขุดรากของปัญหาความขัดแย้งในระดับอื่น ๆ อีก 8 ระดับ ฉะนั้นในการจัดกิจกรรมส่งเสริมสันติภาพจึงควรจัดโดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็กเพื่อปลูกฝังและสร้างเสริมเจตคติทางสันติภาพให้เป็นคนรักสันติ ซึ่งเป็นการสร้างสันติภาพในระดับบุคคล สันติภาพระหว่างบุคคล และสันติภาพในสังคมในที่สุด

สุนน อมรวิวัฒน์ (2529:บทสัมภาษณ์) ได้เสนอแนวคิดในการสร้างสันติภาพในระดับบุคคลและสันติภาพระหว่างบุคคล โดยการจัดกิจกรรมหลัก 5 กิจกรรมดังนี้

1. กิจกรรมการแสดงแบบอย่างที่ดี
2. กิจกรรมการปรับพฤติกรรม
3. กิจกรรมการลดความขัดแย้งในตนเองและระหว่างบุคคล
4. กิจกรรมการสร้างเสริมคุณธรรมหลัก
5. กิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล

1. กิจกรรมการแสดงแบบอย่างที่ดี เป็นการจัดกิจกรรมให้เด็กได้เห็นแบบอย่างที่ดี โดยธรรมชาติของเด็กแล้ว มักมีความอยากรู้อยากเห็นและสิ่งสำคัญก็คือ ชอบการเลียนแบบ เด็กจะเลียนแบบผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับเขา เช่น พ่อแม่ (Hurlock 1956:434) เมื่อเด็กเข้าสู่ระบบการศึกษา ก็จะเลียนแบบครู ฉะนั้นจึงควรจัดสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่เอื้อต่อการปลูกฝังเจตคติหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้เด็ก (เสถียรพงษ์ วรรณปก 2524:54) และครูต้องประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี โดยมีคติว่า "สอนอย่างไร ทำอย่างนั้น" นอกจากนี้ครูจะต้องสามารถหาตัวอย่างของคนดีในสังคมมาแสดงให้เห็นจริง เป็นการแสดงแบบอย่างที่ดีอยู่เป็นประจำ ฉะนั้นครูจึงเป็นแม่พิมพ์ที่สำคัญของเด็กอย่างแท้จริง (สุนน อมรวิวัฒน์ 2527:22)

2. กิจกรรมการปรับพฤติกรรม เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้นักเรียนได้รู้จักตนเอง มีการวิเคราะห์ตนเอง รู้จักและเข้าใจผู้อื่น สามารถปรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ของตนเองให้เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น การปรับพฤติกรรมก้าวร้าวมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม คังผลการวิจัยของ เพชรสุภา เพชรใส (2525:บทคัดย่อ) พบว่า เมื่อจัดกิจกรรมโดยใช้กระบวนการให้คำปรึกษาเป็นกลุ่ม นักเรียนมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง หรือการเปลี่ยนพฤติกรรมจากการเป็นคนขลาดอาย เก็บตัว ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงออก มาเป็นพฤติกรรมกล้าแสดงออก ฉะนั้น ในการจัดกิจกรรมจึงควรสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นกันเอง เป็นมิตรและอบอุ่น และพยายามให้นักเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อฝึกการพูด การแสดงออก เด็กก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น เป็นต้น

3. กิจกรรมการลดความขัดแย้งในตนเองและระหว่างบุคคล เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อให้เด็กสามารถลดความขัดแย้งในจิตใจตนเอง และลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเพื่อนหรือบุคคลอื่นด้วยสันติวิธี การขจัดความขัดแย้งในตัวบุคคล เนื่องจากมีทางเลือกหลายทางให้เลือก เมื่อตัดสินใจไม่ได้ ก็จะเกิดความคับข้องใจและเกิดความขัดแย้งในจิตใจ (ทองเรียน อมรัชกุล 2520:54) เมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมโดยไม่เป็นไปตามความเชื่อหรือเจตคติของตน ก็จะเกิดความไม่สบายใจตามทฤษฎีของเฟสติงเจอร์ (Festinger) หรืออาจเนื่องมาจากค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนไปอันนำไปสู่ความขัดแย้งกับหลักจริยธรรมอันดีงามของสังคม (สุนัน อมรวิวัฒน์ 2527:20) ผู้สอนอาจจัดกิจกรรมได้โดยการสร้างสถานการณ์จำลอง ละคร หรือบทบาทสมมติ หรือใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

4. กิจกรรมการสร้างเสริมคุณธรรมหลัก เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังค่านิยมและเจตคติทางด้านจริยธรรม คุณธรรม โดยใช้หลักทางพุทธศาสนาเข้ามาในการเรียนการสอน คุณธรรมหลักที่เน้นในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสันติภาพครั้งนี้ คือ ความเมตตาและปัญญา ตามพุทธภาษิตในศาสนาพุทธว่า "เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก" เมตตาเป็นเหตุให้มนุษย์คิดเกื้อกูลกัน เป็นวิธีแก้ความเกลียดชัง อิจฉาริษยา ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว เป็นการลดความสำคัญของตัวเอง และทำตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น มุ่งความสุขของผู้อื่นเป็นสำคัญ (ปรีชา ช้างขวัญยืน 2520:89) คุณธรรมอีกประการหนึ่ง คือ ให้รู้จักใช้ปัญญา คือ ฝึกให้เป็นคนมีเหตุมีผลในการแก้ปัญหาตามหลักจริยธรรม เมื่อมนุษย์มีความเมตตาเป็นที่ตั้ง มีปัญญาในการแก้ปัญหา ก็ย่อมจะทำให้สังคมมีสันติสุข

5. กิจกรรมการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล เป็นกิจกรรมที่ใช้ฝึกเพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น เพราะตามธรรมชาติแล้วมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่คนเดียวในโลกได้ ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอยู่ตลอดชีวิต แต่มนุษย์มีความแตกต่างระหว่างบุคคล ต้องฝึกให้เด็กรู้จักการยอมรับผู้อื่น ยอมรับฟังความคิดเห็นและเคารพในสิทธิของบุคคลอื่น รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนในระบอบประชาธิปไตย รู้บทบาทและปฏิบัติตามบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสม การที่บุคคลรู้จักการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข จัดกิจกรรมโดยใช้กิจกรรมนันทนาการ หรือกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม สร้างความสัมพันธ์ในกลุ่ม ช่วยส่งเสริมและช่วยแก้ปัญหาในด้านมนุษยสัมพันธ์และการรับรู้ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี (ทศนา แคมมณี 2522:233-234)

การนำวิธีการกลุ่มสัมพันธ์มาใช้ในการเรียนการสอน ต้องยึดหลักที่ให้ผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง ได้มีโอกาสเรียนรู้จากกลุ่ม ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นหาและพบคำตอบด้วยตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลอื่น